

SVADBENI
OBIČAJI
SESVETSKOG
PRIGORJA

MUZEJ PRIGORJA
Trg D. Domjanića 5
Sesvete - Zagreb

prosinac 2003. - veljača 2004.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb

UDK 392.51 (497.5 Sessvetsko prigorje) (064)

VONDRACĀEK-Mesar, Jagoda

Svadbeni obiĉaji sessvetskog Prigorja :
Muzej Prigorja, Sessvete, prosinac 2003.
sijecanj 2004. / <autor izlozbe i kataloga
Jagoda Vondraĉek-Mesar ; prijevod na
engleski Beatrice Miĉunović ; fotografije
Tomislav Dilber... et al.>. - Sessvete :
Muzej Prigorja, 2003.

Katalog izlozbe. - Summary.

ISBN 953-99397-1-2

I. Svadbeni obiĉaji – Sessvetsko prigorje
II. Sessvetsko prigorje — Svadbeni obiĉaji

431124046

Uvod

Slijedeći opis svadbenih običaja sesvetskog Prigorja temelji se na sjećanjima danas najstarijih Prigoraca. Pojedinci posebno dobra pamćenja sjećaju se i pripovijedanja svojih roditelja koje ocrta razdoblje između dvaju svjetskih ratova te pred Drugi svjetski rat. Svadba je, kao što svi znamo, vrhunac i središnji događaj koji se dugo priprema. Počinjemo stoga s biranjem bračnog druga, naime nazorima i sustavom vrijednosti sredine te ostalim čimbenicima koji su na taj izbor utjecali. Nakon što su budući supružnici odabrani, kao svojevrsne se cjeline ili etape nižu predsvadbeni, zatim svadbeni običaji u užem smislu i napokon poslijesvadbeni. Obilna

zabilježena građa pokazuje da su pojedina sela i grupe sela imale specifičnosti koje u tekstu ovog obujma nije bilo moguće u potpunosti obuhvatiti. Premda naslov najavljuje svadbene običaje kao da će se baviti svima, ograničava se na sklapanje braka djevojke i mladića pri čemu će oni živjeti u muževnoj obitelji. Zasad neće biti govora o ponovnoj ženidbi, tj. sklapanju braka udovca i udovice te *pričeživanju*, pri kojem će mladi par živjeti u ženinov obitelji. Osim toga, samo su približno navedene napitnice i dijalozi koje su vodili sudionici svadbenih rituala. Nadamo se da ćemo ih nakon daljnjih istraživanja uspjeti rekonstruirati.

Vezeni detalj na peć, marami udate žene. (MP 258)

Marica Hrušić, šesnaestogodišnja djevojka, Kašina 1919. Iz obiteljskog albuma Anke Loira. FMP.

“Poštena i dobra dekla ostane u svom selu”

Od pamtivijeka su u sesvetskom Prigorju dekle tj. djevojke “išle zamuž sa šesnajst let”. Rjeđe su se udavale s 15 godina, za što je trebala dozvola Duhovnog stola. Udaja sa 16 godina predstavljala je u pravom smislu riječi obavezu. Već sa 17 rasla je zabrinutost i spremnost da se dađe i veći miraz samo da kći ne bi “zaostala” i ostala “stara dekla”. Nakon dvadesete godine smatralo se da više gotovo i nema izgleda: “A kaj bi ž njom?! Već je odslužila vojsku.” “Za zaostale dekle više ni niko pital. Su ih zahitavali, zabacivali” naime nisu ih prosili mladi momci već udovci i siromašni momci koji su i sami imali manju mogućnost izbora.

Osim u propisanoj dobi bilo je pravilo i da se kćeri udaju redom po starosti. Naime, redom po starosti trebalo je ženiti odnosno udavati svako dijete, muško i žensko kako je stasalo. S približavanjem šesnaestoj godini roditelji su najstariju kćer počeli slati na mjesta okupljanja, dok su mlađe sestre ostajale kod kuće. Okupljanje

je bilo npr. oko crkve prije i poslije mise ili blagoslova, zatim proštenje i hodočašće te ples u susjedstvu. Također, odijevali su kćer najbolje što su mogli, dakle finije, bogatije ili makar novije od mladih sestara.

Roditelji u pravilu ne bi htjeli ni čuti o tome da udaju mladu kćer prije starije, kao što se smatralo i da starija ne smije “pustiti mlajšu pred sebe”. Kad se to dogodilo, reklo se “da je starija mlajšoj kojna kupila” ili “da je mlajša preskočila”. Mladić koji se želio oženiti mladom sestrom obično bi čekao da se starija uda. No ako je baš inzistirao, uporno nagovarao i činio sve da mu dopuste oženiti se mladom, događalo se i da su njezini roditelji pristali. To je predstavljalo veliku senzaciju i uglavnom izazivao negodovanje. Rijetko bi se u obitelji u tišini odlučilo da “puste mlajšu ak ima priliku”, pogotovo ako je prosac bio “dobra partija”, dakle bogat, ugledan.

Ozbiljnom i zreloom smatrala se djevojka promišljena i suzdržana u govoru i ponašanju. Ako je bila brbljiva i bezopleta, smatrali su je “zvrkastom” jer “leti sim-tam” umjesto da se “lijepo, mirno drži”. Nadalje, dobro odgojena djevojka nije pričljiva, u društvu starijih govori samo ako je što pitaju, ne proturječi i odgovara u skladu s njihovim očekivanjima, ne po svojoj volji ili svom mišljenju. Sve u svemu, povučenija se i zatvorenija narav te skromno držanje cijenilo kao znak najboljeg odgoja. Već su manje bile cijenjene i stoga lošije prolazile djevojke spontane, živahne i otvorene naravi te samouvjereni držanja. Roditeljski je odgoj djevojku trebao pripremiti na to da bude prilagodljiva i podložna u obitelji u koju će se udati a nipošto prkosna jer će si time otežati položaj: “Če buju drva na tebe sekli, više k nam ne. Ti njega moraš slušati, pri njem moraš biti.”

Djevojke su privlačile i svojom ljepotom. Osobito se gledalo na lijepe, dugačke kite, djevojačke pletenice. Za one lijepog stasa i držanja reklo se da su “ponosite”. Ako su bile “fine opravlene” - odjevene s ukusom i mjerom - reklo se da su “gizdave”.

Na svakodnevnom radu, npr. na paši, moglo se vidjeti djevojke koje živo razgovaraju, što se smatralo sklonošću ogovaranju, za razliku od onih koje šuteći uvijek nešto korisno rade. Npr. dok su čuvale stoku, ruke su im bile slobodne pa

su mogle presti. Osobito su na dobru glasu bile spretnе djevojke višne i muškim i ženskim poslovima. Majke, bake ili starije sestre poznavale su i promatrale djevojke u svojoj sredini pa preporučivale mladiću: "Ta ti bi bila dobra, ta tak-tak", "Pusti nju. Ta je niš koristi."

"O njegovom se poštenju ni govorele nigdar"

Dob u kojoj će se mladić oženiti nije bila tako strogo određena. "Prije osamnajste se dečke ni smel ženiti, ni bile dozvolene." Također, smatralo ga se zrelim kada je bio proglašen sposobnim za vojsku. Mladić koji je bio sitan, nejak, male tjelesne težine svake je godine odlazio "na vizitu", ali nije bio pozivan u vojsku dok nije ojačao. Ponekad bi ga roditelji oženili pa je za koji mjesec otišao u vojsku, a ponekad bi ga oženili još i koju godinu nakon što se vratio iz vojske. Sve u svemu, u najranije vrijeme koje se danas još pamti momci ne bi prošli dvadesetpetu da se nisu oženili.

Pravilo je bilo da se i sinovi žene redom po starosti. Od toga se češće odstupalo u siromašnijim obiteljima s nekoliko sinova pa su neki ostali u roditeljskoj kući, a neki odlazili trbuhom za kruhom i ženili se kako je koji mogao. Ženišta mladeg sina prije starijeg "se zamerjala" jer nije poštivala utvrđeni red, ali se osjećalo i razumijevanje za roditelje: "Tak da su se rješili briga. Da se djete namjestile."

Osnovno i najvažnije bilo je da mladić "oče delati". Odobravalo se ako je bio društven i volio zapjevati, popiti, u veselju nešto razbiti, ali ne pretjerivati. Izbjegavali su ga kao ženika ako je bio sklon piću, no "sejane je našel deklu, oženil se. Oženil je sirotu za koju ni niko pital. Ona je išla. Kak je bilo, bilo je."

Odobravalo se i da mladić bude pomalo "bečar", ali da s time u pravo vrijeme prestane. Pa i kad je bio na glasu da "odi oko drugih žen i dekel" to nije bila prepreka ženidbi. Ako je npr. imao "kakovu babu", izvanbračnu vezu s udovicom, pa se odlučio oženiti djevojkom, njegova prošlost nije postojala ni za djevojčine roditelje ni za djevojku: "Ma kakvi! Kaj bi ja! Ona je već stara baba. Ja sam mlada".

"Z bliza se ženi, a z dalka kumi"

Momkovim je roditeljima najdraže bilo izabrati djevojku u svom selu kao što govori i spomenuta urežbica. Tako su o djevojci i njevoj obitelji mogli znati sve što im je bilo važno. To je bilo najdraže i djevojčinim roditeljima. Dobrom je preporakom djevojci bila majka cijenjena kao dobra domaćica ili udana starija sestra koja se pokazala dobrom snahom. Ali isto tako, zbog jedne sestre s kojom kao snahom svekrva nije bila zadovoljna vjerovalo se da ni druge sestre zbog istog roditeljskog odgoja neće biti dobre snabe. Također, sredina je cijnila ako se znalo da djevojčini roditelji žive skladnim bračnim životom.

Ako budući bračni drug nije bio baš iz istog sela, mogao je biti iz susjednog sela, ali je bilo važno i najpoželjnije da je "iz iste fare". Tada se reklo da su si "dečko i dekla domači i si su bili veseleši ak si je dečko tak našel deklu."

"Kad stranjska dekla dojde, pak nam se sem grdo vidi"

Udaja nepoznate djevojke iz nepoznate obitelji i nekog udaljenog sela u njihovo selo izazivala je kod ljudi određenu sumnjičavost: "Dekla ni baš tak dobra kad je morala iti v drugu faru." Postavljalo se i pitanje tko ju je upoznao s njihovim mladićem jer se do toga jako držalo.

Dogodilo bi se da djevojku u njenu selu nitko ne isposi, ne zato što nije bila dobra ili je bila presiromašna, već naprosto u dobi kada se približavala šestnaestoj godini "za nju ni niko pital". Stoga bi se prihvatila prošnja makar iz nekog udaljenog sela i odlazak je i za djevojku i za njezinu obitelj bio vrlo težak udarac. Na pitanje što bi za njih bila značila udaja u neko drugo, možda udaljeno i nepoznato selo, najstarije Prigorke odgovaraju vrlo emotivno: "Ni za niš! Ma kakvi! Joaj mese! To bi bilo zlo!"

Dolazak u novi dom i privikavanje na novu sredinu djevojci nije bilo lako, ali je i sredini bilo pomalo neugodno: "Kad je saka koja došla, stranjska, dok se nije skorenila onak se stisnjena

držala, žalosno. Al kad lete-dva projde, onda nam je sem fletno, če je dobra, ljušna (lijepe se razgovara)." Po tome se vidjelo da se priviknula i više ne tuže za domom.

U bogatijim se obiteljima s nelagodom očekivala i udaja djevojke iz istog mjesta ali iz skromnije obitelji. Npr. svekrva je očekivala da se djevojka odrasla u drugačijim uvjetima neće znati ponašati onako kako je to bilo u njihovoj kući: "Jel' bu jesti znala?" Snaha iz skromnije obitelji obično bi se posebno trudila da se pokaže što boljom i svekrva je o njezinim manirama zadovoljno mogla reći: "Znala je, lijepe je znala".

Roditelji su dakako nastojali udati kćer u bolju, uglednu, bogatiju, dakle "prestimamu" kuću ili -barem ne siromašniju od vlastite. Smatralo se da "bolše da dekla ide za vodom neg za gorom jer čim gore dale, dale od grada, navek je bila gore veća siročija." Pojam siromaša kraja bilo je Zagorje, gdje se radalo mnogo djece, gdje su žene jako propadale od teškog života, odakle su muškarci dolazili u nadnicu i gdje su siromašni momci nalazili još siromašnije udavače. "Pri nas je bil male lakši život." Ići "za vodom" značilo je, ako baš ne u ravnici ali barem bliže ravnici, npr. Posavini, gdje se, po mjerilima Prigoraca, ne mora tako teško raditi i vlada izobilje.

"Niko se ni ni ženil za ljubav neg samo za dobit"

Sve osobne vrline i ugled obitelji bili su nevažni u usporedbi s materijalnim bogatstvom. Zbog njega se preklazio i preko sumnjiva poštenja i mana u karakteru. Ponekad su dvije obitelji u bliskim prijateljskim odnosima planirale da im se djeca vjenčaju kad odrastu. Tako su i nekoliko godina prije toga počeli zajedničkim sredstvima nešto raditi: "Imamo mi jenega konja, vi jenega, pa bumo to skupa. Bumo sutra vama orali." Djeca su koji put i sklopila brak.

U pravilu su momak i djevojka koji će sklopiti brak bili jednaki po bogatstvu. Bogatstvo obitelji proizlazi iz broja djece - jer se imovina roditelja dijeli na sve njih. Svaka kći pri udaji dobiva ošebek, a sin dobiva dječ, tako da "puno

bratčine" znači i manji pojedinačni udio. Neudana kći poslije smrti roditelja također dobiva dječ. Stoga su kći jedinica i sin jedinac materijalno u najboljem mogućem položaju i imaju mogućnost birati. Odnosno, ovisno o tome koliko su im roditelji ostavili slobodu izbora. S gledišta dobara koja će mladi dobiti ženidbom bilo je nepovoljnije ako je djevojka imala još braće i sestara. Ako je imala samo jednog brata, već se osjećala težnja roditelja da "kam bu došla kak bu, al glavno da se ona z doma bratu mekne, da ju daju zamuž i čim menje troška. Dekla ne sme ostati v hiži ak ima brata jer to je njegvo sve. Gledete se da bi sekkak bratu više ostale ki je doma ostajal. To je bila šega." I kad je u kući bilo više kćeri i sinova, "nit je dečke tulike dobil ak je išel van nit dekla. Nema je više, ki je s ocem i materom. Š čim bi je bil uzdržaval kad bi ova povalka ka bu išla van?"

Bilo je i *trufokornih* očeva koji kćerima nisu željeli baš ništa dati u ošebek. Cijelo su imanje željeli podijeliti među sinovima. Takav otac nije želio niti razgovarati s prascima koji su očekivali makar mali ošebek i dao bi kćer onom tko nije ništa tražio. Ako kći "ni imela volu njega zeti", otac je rekao: "Nejdi. Neš išla, buš tu ostala." Naime, u kući je ostala kao radnik, a posla je uvijek bilo i previše. Često su i braća prikupila svaki od svog dijela sestri za ošebek. Ako je ostala u roditeljskoj kući i nakon što su joj se braća oženila nije se s njom loše postupalo. Svima je bila od pomoći, naročito "nevestama" - ženama svoje braće - oko njihove djece.

U bogatijim se obiteljima smatralo da je sramota i za mladića i za njegove roditelje ako se oženi djevojkom siromašnijom od sebe. Mladićeve bi roditelje uvrijedilo ako bi im je netko uopće preporučivao. Iz istog se razloga ni "siročinja ni usudil", tj. siromašan mladić nije niti pokušavao snubiti bogatiju. Bilo je rijetko, ali događalo se da su roditelji pristali i na siromašnju djevojku i iz obitelji koja nije uživala ugled jer je to bila ljubav njihova sina. Poslije je, u njihovoj kući ta snaha "navek morala biti mala", odnosno ipak se prema njoj drugačije postupalo nego da je bila iz bogate obitelji. U bogatim se obiteljima znalo dogoditi da se stariji sin po volji roditelja oženi bogatom djevojkom, ali "ni mu nigdar bila vola ž nju živeti. Onda su starci (mladem sinu) udovolili nek si zeme koju je štel."

Mladić koji se oženio siromašnijom djevojkom usprkos protivljenju roditelja dobio bi *kauzova*, prostoriju ili zasebnu kućicu za sebe i svoju ženu kao svaki oženjeni sin. Roditelji su nakon nekog vremena prihvatili snaha, a ponekad nisu ni do kraja života. Protivljenje je znalo biti i tako jako da bi mladi par napustio roditeljsku kuću i otišao nekamo na stran.

Djevojičini su roditelji obično još prije odredili što će dati kojoj kćeri. Događalo se da mladićevi roditelji ili sam mladić bespogovorno na to pristaju. Ipak, "malo je bilo takvih dečkov". U većini se slučajeva o osebeku dugo, sitničavo dogovaralo, "pogajale se" pa i otvoreno svađalo. Ponekad su roditelji zahtijevali da snaha u njihovu kuću donese onoliko koliko su oni dali svojoj kćeri. Odlazili su u staju i birali baš određeno grlo stoke, pogađali se oko količine odjeće, posteljine, pokućstva ili iznosa u gotovu novcu. Ako je djevojičin otac posjedovao lijep komad zemlje koji je mladićevu oca odgovarao zbog svog položaja, mladićev bi otac čekao i nekoliko godina planirajući "da mu sin nasumič njegvu kćer". Zatim je od djevojičina oca energično i uporno zahtijevao tu zemlju ne ustručavajući se ni od otvorene ucjene: "To buš dal il ne bu niš od ženidbe. Nek ti bu i kćer i sve." To bi često urodilo plodom, pogotovo ako je "već bila i druga blizu."

Često se događalo da djevojičina obitelj razvrgne dogovor nakon što je već prihvatila prošnju, pa i pred vjenčanje, jer se pojavio bogatiji. Isto je tako mladić često ostavio djevojku zbog bogatije. Takvi su postupci smatrani razumljivima, opravdanim ali nelijepima i neugodnima. Također, "više se zamerjale ak je dekla ostavila dečka neg on nju." Za njega je to bila veća sramota. Ako su roditelji prepustili sinu da si sam bira družicu, a o nju su se otimali brojni prosci, pribjeglo bi se tome da se ne traži osebek: "Oni ne prosiju ništa, on ju hoće bez ičega zeti. Ni rubja ne mora imeti." Za djevojičine je roditelje to bilo vrlo povoljno i rado su prihvaćali, pogotovo ako su imali još djece.

Za siromašne djevojke jedva da je itko pitao premda se tvrdilo da su osobe kvalitete najvažnije: "Ak je ona dobra i spometna, niš zato će niš nema. Sejene se našel dečke." Na kraju su svi, pa i najsiromašniji i oni s tjelesnim manama, sklopili brak.

"Dekla, ak je sama bila, navek je više snubokov imela"

Kći jedinica, *samica* postaje nasljednicom cijelog roditeljskog imanja. Stoga je, ako i nije bila bogata, predstavljala "dobru partiju" i uvijek je imala mnogo bračnih pomoda. O tome govori i uzrečica: "Samica je bogata." Premda roditelji nisu imali druge djece, ona je udajom mogla i napustiti svoj roditeljski dom i to se često događalo. Roditelji bi ostali živjeti sami, a kada su ostarjeli i osemoćali, kći i zet su ih znali uzeti sebi. Ponekad jedinica, bez obzira na to bila bogata ili siromašna, nipošto nije željela napustiti roditelje.

Mladić se u kuću kćeri jedinice mogao i *priozveniti*. Češće su se priozjenjivali siromašni mladići koji su imali puno *bratšlac*. Nužda ih je na to tjerala premda bi svaki rado bio svoj gazda: "On je trdokorneši. On neće kak ženska, kak su joj rekli, tak je bile." Bilo je dakako i siromašnih jedinica, no siromašan monak obično "ni niš ni pital. Samo da ima krov nad glavom." Ako ga je

Katica Hranjec, petnaestogodišnja bogata samica iz Lužana. Iz obiteljskog albuma Katioe Čbađ. FMP.

samica htjela, njegovi bi roditelji dopustili da se odmah oženi makar bio najmlađi. Mlađić koji je čuo od drugih koji su se priozhenili da su loše prošli oklijevao je to učiniti pa "će je bil i siromah rađe se doma ženil." Događalo se dakako i da se bogat mlađić priozheni bogatoj jedinici.

"Neko je moral to sastavit, dečka i deklu"

Djevojčice i dječaci nikada se nisu družili. Odmalena su odgajani tako da se ne igraju zajedno i ne razgovaraju. Poslije kako su rasli ne bi se ni pogledali ni pozdravili prolazoci jedno kraj drugog. U selu bi se često, uglavnom nedjeljom poslije podne u nekoj kući u kojoj je stanovao *mužikaš*, spontano okupili njegovi prijatelji *mužikaši* i za svoje zadovoljstvo *igrali* - svirali na dvorištu. Isto tako svirali su nakon mise pred crkvom i sva je okupljena mladež plesala. Mlađiću su djevojke pozivali na ples i one to nisu smjele odbiti, ali ni plesači nisu smjeli "divaniti" - razgovarati, časkati. "To se zamerjale. Mora se mučati." Razgovarati i u nekoj drugoj prigodi, npr. na putu, na polju ili na paši bilo je više nego nepristojno, upravo skandalozno. Dekla koju su vidjeli da razgovara

s mlađićem, pogotovo s nekim stranim, nepoznatim, odmah bi došla na loš glas i bila bi smatrana pokvarenom: "Ma pusti ju. Nije za ž njom živeti. Ne vala ona ništa. Ona šurjuje sa sakim ki dojde." Samo se zaračnike smjelo vidjeti zajedno i u razgovoru. Jednom riječi, smatralo se da se momak i djevojka ne mogu poznavati dok ih netko od starijih iz obitelji nije upoznao. A upoznao ih je tek kada je bilo odlučeno da će sklopiti brak.

Bilo je, premda rijetko, supružnika koje nisu sastavili roditelji. Znači "ne kak su starci našli, neg su se sami našli." Učinili su upravo ono što nisu smjeli, bez nadzora se upoznali i zapodjensli razgovor, sastajali se, dogovarali, odlučili se vjenčati i došli pred roditelje s tom odlukom. Takvo je ponašanje nailazilo na osudu javnog mnijenja: "Kpa se na vreću namjeri." S jedne strane, momka ništa nije obaveživalo i mogao se predomisli, a ta su još bili i njegovi roditelji, koji bi se vjerojatno protivili. S druge strane, djevojka se kompromitirala: "Se razgovarjala ž njim, a je li bu ju ženil il ne bu." Naime, ako se mlađić nije njome oženio, drugi je više nisu prosili. Njezini bi se roditelji dali na traženje ženika u nekom drugom selu: "Gledeli su da bu nekam otišla. Nekak se je našle da baš nije onda tak ostala." I ona se udala, ali cijela je situacija bila neugodna, a takvo je rješenje bilo nešto drugorazredno.

"Na Se svete počne snubništvo"

S približavanjem propisanoj dobi za brak i djevojčini i momkovi roditelji počinju potajno slati ponude, naime, obično je to bio veći broj ponuda. Sami se nisu odmah uključivali u dogovore: "To drugi malo obavija, onda oni." Nije se smatralo da su žene tome vičnije pa bi neki rođak, kum ili prijatelj, muškarac kao i žena, dobio zadatak da diskretno uspostavi kontakt. Često su odgovori bili negativni: "Dekla ni privolela" ili "On ju ni štel zeti" i zato je bilo važno da je snubila povjerljiva osoba koja će to čuvati kao tajna. Ponekad su se žene iz obitelji,

koje su tome bile sklonije, raspitivale i na vlastitu inicijativu. Ako je druga strana dala do znanja da je ponuda zanima, roditelji su se počeli sastajati i izravno razgovarati. Njihov se susret naziva *dohajvek* - dogovor. Sve se to smatralo snubljenjem i svi koji su sudjelovali bili su snuboki. Sve su se te aktivnosti zahuktale najesen i "na Se svete se već znale šte bi koga zel, če baš nisu se mladi bili skupa ni razgovarjali." U snubljenju je bilo mnogo suparništva, spletkarenja i klevetanja i zbog vlastitog probitka i iz želje da se ometu tuđi planovi.

Ponekad su oba roditelja imala iste zahtjeve glede toga kakvi bi budući zet ili snaha trebali biti po naravi, obitelji i bogatstvu. Glavnu je riječ mogao imati jedan roditelj, obično onaj koji je i inače imao glavnu riječ u kući. Često su se o svemu potrebnom dogovorile majke djevojke i momka ako su se dobro poznavale, tako da očevi nisu smatrali potrebnim da se uključuju. Ponekad bi se za određenog kandidata (kandidatkinju) zauzela i baka pa bi tada taj izbor prevagnuo. Najčešće su roditelji po svojoj volji birali suprugu svome djetetu ili su u odabiru imali velik utjecaj: "Kak-su starci rekli, tak sam ja morala iti." Djeca su bila odgajana tako da prihvate koga su im odredili. Ako su pružala otpor, nagovarali su ih, prijтели i napokon prisilili. Prisila je bila uobičajena i nije izazivala negodovanje okoline. Bilo je ipak strogih i autoritativnih roditelja koji nisu prisiljavali čak niti pokušavali nagovarati sina ili kćer da uzmu nekoga koga nisu željeli. Premda im je bilo žao ili nisu bili zadovoljni, nisu to odbijanje postije predbacivali, čak nikada niti spomenuli.

Nakon Svih svetih snubljenje je prestalo biti informativno i potajno i postalo je javno. Ako nisu bili iz istog sela, momak se i djevojka "nisu ni poznali puno put". Stoga bi roditelji dogovorili *ugled* -susret na nekom od uobičajenih mjesta okupljanja. To je bilo obično nakon nedjeljne mise ili blagoslova pred crkvom ili na Sve svete na groblju jer "svi su na Se svete na groblje išli, i ki su imeli koga na groblju i ki nisu jer tam je bil, rekli su ljudi pri nas, sejmjen na groblju. Tam se baju videli i upoznali."

Sasvete.

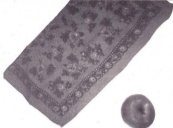
Sasvete. Prije 1907. FMP

“Dekla, nejdí spat, snuboki buju došli”

Tim bi riječima najavili djevojci da iste večeri dolaze prosci, snuboki. “Ne baš da samo na vrata buju došli, a nije ništa rečeno”, odnosno već su se obitelji dogovarale i djevojčini bi roditelji bili za tog mladića, ali još nije bila donesena konačna odluka. Ako su roditelji već odlučili i prisiljavali djevojku da se uda za tog mladića, a ona nipošto nije pristajala “kad su snuboki došli, ona je vušla, otišla od doma. To je bilo zlo!” Time je iskazala nezamislivu neposlušnost, osramotila roditelje i bila strogo kažnjavana i opet se morala pokoriti. Ponekad bi se djevojka u dogovoru sa svojim odabranikom odvažila pobjeći od kuće. “To nije bilo puno, al je bilo. Po noći je otišla. Svoje stvari, kućike je mogla, je zvezala i otišla s dečkom.”

U snuboke je došao mladić s jednim ili dvojecom starijih rođaka radnim danom navečer. To je mogao biti nešto stariji muškarac, npr. mladićev oženjeni brat ili svak, ili još stariji: stric, ujak ili kum. Pred svima prisutnima “su pitali deklu, npr: Marica, jel ti očēš Francecka? Deklu bi bilo sram reći: O, oču ga ja, oču, će ga je baš i štela” i pritom pokazati da se veseli. Dobro odgojena djevojka morala je pritom biti ozbiljna i suzdržana i odgovoriti: “Če se vi bute dogovorili” ili “Kak ste vi dokončali.”

Ako roditelji djevojku nisu prisiljavali, ona je odmah odbila prosca koji joj nije bio po volji. Ponekad nije odmah odgovorila, nego je tražila

Rubec - djevojin dar mladiću (MP 1300) i jabuka.

vremena za razmišljanje. Došao bi i drugi snubok, a djevojka se nije izjašnjavala nadajući se svom odabraniku. Ako je on nije došao snubiti, izabrala je između te dvojice. Iznimno se koja djevojka nije udala.

“Ide dečke s kaparu”

U nedjelju navečer došao bi mladić opet u pratnji starijeg rođaka ili kuma. To su bili “po prav snuboki”, odnosno konačna, službena prosidba. Mladić je predao djevojci određenu svotu novca, a ona njemu “glavni rubec” (maramu) i jabuku, negdje i tri jabuke. Reklo se da su “dali kaparu”. U nekim selima sesvetskog Prigorja na večeri koja se tada poslužila djevojka je sjedila pokraj mladića i “morali su se kušnuti”.

Iz privatne zbirke Edgara Fabrya.

U drugim selima ostatak večeri "za stolem su otec i snuboki pili i razgovarjali se, a dekla tak z mamu pri peči više sedela. Ženska se moeti sela kulike k stolu, al one su bile više na strane." Dogovorilo se kada će se mladi par prijaviti župniku, što se nazivalo *popis*, negdje *zapis*. Nastojalo se da se što prije dade kapara, a nakon kapare se s vjenčanjem moglo i pričekati.

Rakija

U subotu prije podne djevojčinoj bi kući došao mladić u pratnji svog starijeg rođaka. Taj je čovjek preko ramena nosio štap provučen kroz ručke *logožara* u kojem je donio komad pečenog mesa, npr. šunke, mnogo suhog sira, kolače, rakiju i vino te *pogačicu* - okrugli kruh od pšeničnog brašna. Djevojčini bi roditelji tada obišli susjedstvo od kuće do kuće i pozivali susjede, od kojih su im mnogi bili rodbina: "Ote sad na rakiju. Došli su da peju na popis." Ljudi su došli, jeli sir i pogačicu, pili rakiju.

Kada su i sami malo pojeli i popili, dečko i dekla su krenuli "na furof na popis". U nekim su selima išli sami, u drugima su morali imati pratnju. Dečka je peatio čovjek s kojim je i došao, a djevojku žena. Neki su župniku išli pješice, neki kolima, obično *šlavaverow* - jednom vrstom kočije koja se koristila u svečanim prigodama. Zimi su se vozili sanjkama. Kada su se približavali neki od omiljenih datuma za vjenčanje, na popis je znalo doći nekoliko parova. Svećenik je mladića i djevojku "zapisal i pital jel znaju Boga moliti", odnosno morali su izmoliti Vjeronanje, Deset zapovijedi i redom molitve, a pitao ih je i ono što su učili u školi iz vjeronauka, npr. Što je sakrament ženikbe? Zašto smo na svijetu? Nekoga je ispitivao više, nekog manje. Mladića koji je već odslužio vojsku obično nije pitao ništa. One koji su slabo znali, a ponekad se nisu znali niti prekritiži, župnik "je špotal" pa su parovi koji su to čuli imali još veću tremu.

"Oni ljudi su i dale sedeli, jeli i pili ki su ostali." Po povratku su se slavlju pridružili i momak i djevojka. Poslužen je bogat ručak za

"Na batini je donesal, na pleči." Logožar (MP 1310)

koji se zaklalo nekoliko kokoši, pa i puran i svinja. Gosti bi se znali zadržati i do kasno u noć. Rakija je bila svečanost djevojičine obitelji i na njoj nije bilo uzvanika s momkove strane.

Odmah sutradan, u nedjelju, na jutarnjoj je misi župnik prvi put ozvao. Za vrijeme ozivanja moglo je npr. izaći na vidjelo da je djevojka ili momak zatajio da ima dijete, no najgorim se smatralo ako su bili u prebiskom rodstvu, a to se nije znalo. Tko je znao za neku prepreku trebao je javiti župniku, a on je to rekao zaručnicima pa bi ih eventualno odbio vjenčati. Ozvat će se sljedeće tri nedjelje pa se već treće nedjelje mogla održati svadba.

Druge nedjelje, "kad je župnik ozval drugi put", djevojka je od svog dečka dobila *privred*. Dečko je navečer došao k njenoj kući s čovjekom koji ga je obično pratio. Kao i na rakiju, taj je čovjek donio logožar u kojem "je bile mese počene i gibanica i vina, ništa druge. S bjelu krpu je bile pokrite". Nosio ga je "na pleći" s pomoću batine koju je nosio preko ramena a batina je bila provučena kroz ručke logožara. "Donesel je da bu imela kaj jesti dek buju se išli ženit." To joj je jelo, dakle, trebalo trajati do vjenčanja jer je vjenčanje moglo biti već sljedeće nedjelje. "

Ako obitelji još nisu imale sve pripremljeno, svadba se odgodila za koji tjedan. Ako se duže

čekalo pa se približavao Advent, zastali parovi, čak i njih dvadesetak, vjenčalo se na Sv. Katu. Opet se moglo ženiti za Božić. Jedan od omiljenih datuma bila je *fašinska nedelja*, posljednja nedjelja prije Pepelnice. Za korizme se nije svadbovalo pa zatim opet za *Vazoz*. Nakon njega je nastupilo zatišje i aktivnosti, barem javne, oko spajanja budućih supružnika prestale su do jeseni. Premda vjenčanja nije bilo, vjerovalo se da bi njihove posljedice bile loše: "Ljetna sneja i zimске cuce (peseki), ni jene daze ne traje.

"Gošćeniki i svati"

Za svadbu se koristio naziv *gosti*. Gosti pozvani na svadbu nazivali su se *gošćeniki*. To je bila "velka familija", najbliži rođaci i kumovi s obiteljima. Rijetko bi na svadbi bio prijatelj s obitelji. Za razliku od gošćenika, neki su pojedinci u svadbi imali posebne uloge. To su bili *svati* pa ćemo ukratko naznačiti kakva će biti njihova uloga u svadbi koja se priprema. U samoj su se svadbi razlikovali po tome što su svati imali *kitice* na reveru ili za šeširom, a gošćeniki nisu. Svati su dakako i sami mladeni.

Daver i posniđ. Iz obiteljskog albuma Stjepana Bukala. FMP

Već je bilo govora o tome da je u nekim selima mladi par išao župniku na popis s obaveznom pratnjom: "Ktera bu posneš, ta mora iti s deklou i muž. Ne smeju sami iti." Dakle, žena koja je djevojku u toj prilici pratila bit će joj na svadbi posneš a njezin muž momiku *dever*. Često se čuje i da se izgovara *posneš*. U nekim je selima djevojka sebi slobodno u svojoj rodbini i među kumovima birala posneš, obično osobu koju je najviše voljela. U drugima je bilo "grjeha i svade" jer je posneš baš morala biti iz mladićeve obitelji, zbog čega je djevojka negodovala. I napokon u trećem slučaju, pri biranju se morao poštivati određeni redoslijed. Prvo je to morala biti njezina udana sestra pa je njezin muž bio *deverom*. Ako je nije imala, to je morala biti mladićeva udana sestra pa je *deverom* bio njezin muž. Ako je nije imao, posneš je bila njezina *fermanjska* kuma a *dever* njezin muž. Djevojčina je sestra kao posneš i kao iskusnija žena pomagala savjetom, pa i materijalno, u pripremama za vjenčanje. Pogotovo se to od nje očekivalo ako je sama bila udana u bogatiju kuću od one u koju joj se sestra udaje. Isto je tako mladićeva sestra kao posneš bila uključena u njegove pripreme pa bi mu često i kupila što mu je bilo potrebno. Ona će u svadbi biti pratilja mladenke a *dever* pratilac mladenca. Biti izabrana za posneš za ženu je bila čast, donosilo je ugled, prestiž, pa i izazivalo zavist. Usprkos postojećim kriterijima rodbinskih veza i kumstva, često je prebitno prevagnalo imovno stanje.

Kako vidimo, svat se bira prema više ili manje razrađenim kriterijima. Neki su u tijeku svadbenog ceremonijala imali određene dužnosti pa su birani prema tome koliko su za njih nadareni.

Mladenci su kao svjedoke na vjenčanju imali dva svata. Mladence ih je sam birao i to su bili njegovi rođaci, kumovi ili prijatelji. Naziv svati za ove svjedoke treba razlikovati od zajedničkog naziva svati za sve sudionike koji u svadbi imaju određene uloge. Novija su pojava još dvojica svata pa su to bili *duplični svati*, četvorica. Svati su kao oznaka svoje uloge imali ručnik koji su nosili kao lentu. To su bili "šari prebrani ručnici" koje je pripremila djevojčina obitelj. U svadbi je obavezno bio *zastavnik* (u nekim se selima reklo *zastalnik*), koji je nosio

zastavu. To je bio momčić između 12 i 14 godina. I on je nosio ručnik kao lentu.

U razdoblju između dva svjetska rata u svadbi su bila dvojica *posvetara*. Svaki je imao veliki *lampoš* - fenjer na petrolej. Naime, svadbena se povorka kretala i danju, ali ju je zatekao i sumrak i noć. Posvetari su imali svoja mjesta u povorci tako da je jedan hodao uz mladenku a drugi uz mladenca. Danju su nosili ugašene a noću upaljene fenjere osvjetljavajući im put. To je bilo osobito važno po neravnu, blatnu ili strmu putu. Kada se povorka zaustavila pred kućom, oni su ugasili lampoše i ušli u kuću. Posvetara nije bilo ako su se svati vozili kolima ili sanjkama.

I mladenkina i mladoženjina obitelj imala je *domaćeg česnika*. Za vrijeme svadbovanja u kući je vladao poseban red (poredak). Vrhovni autoritet, koji je inače imao gospodar kuće, tada je imao *domači česnik*. Svi su mu se obraćali i postupali prema njegovim odredbama, a on je postupao u dogovoru s gospodarom kuće. Za tu se ulogu birao čovjek ugodan u ophođenju s ljudima te "rječljiv", jasna načina izražavanja jer je "napijal". Naime, držao je *zdravice* - *napitnice* te davao riječ i drugima. Također, kao predstavnik svojih svatova pregovarao je i raspravljao s drugom stranom. Morao je biti izdržljiv i dobro se obuzdavati kako se usprkos brojnim zdravicama ne bi opio i posustao. Događalo se da su ga loše izabrali pa se opio i bio prost i neugodan. Budući da je bio zauzet svojim obavezama mogao je imati i dvojicu pomoćnika.

Svaki je svat imao "čin", dakle čin zastavnika, čin *devera* i tako redom. Obračali su im se na određen način: "gospon domači", "gospon *dever*", "gospa mlada" itd.

"Bez mužikašov dobrije nisu niti gosti"

U okviru priprema za svadbu trebalo je dogovoriti mnogo pojedinosti. Osobito je važnu ulogu imala glazba i mnogo se polagalo na uigranost i kvalitetu "mužikaša" te repertoar pjesama i plesova koje su *igrali* - *svirali*. Mužikaši su bili samouki ili su naučili svirati u

Mužički iz obiteljskog albuma Mladena Preleca, Sesvetska Sopnica, FMP

obitelji, npr. sinovi od očeva. Neki su bili okupljeni u sastave i obično su svirali u svom selu i bližoj okolini, gdje zahtjevi nisu bili visoki pa nisu puno radili na ujednačenosti. Bilo je i pojedinaca bez sastava. Ponekad je mladoženja koji je poznavao te mladiće, jer se s njima družio, okupio minimalan potreban sastav. Po starom se više pazilo na to da se uzmu mužikaši iz vlastitog sela, i oni bi se uvrijedili da je mladoženja uzeo druge. Pa ipak, često je mladoženja ne obazirući se na to ("Jemput se same ženim i nikad više") izabrao i platio najkvalitetnije i najuglednije, koji su vrhunski i svirali i pjevali i znali stvoriti raspoloženje. Bilo je važno da je među njima dobar "glasovođa". Domaći su mužikaši, pogotovo mladi, bili prilično opušteni. Znali su se opiti, ostaviti "strument" i otići plesati, udvarati se pa se vratiti i zamijeniti kolegu, koji je tada otišao plesati. Stoga se smatralo da su najbolji i da se, kako bismo danas rekli, profesionalno ponašaju mužikaši srednjih godina i još stariji.

Sviranje na svadbi imalo je okvirnu cijenu. Budući da su si sastavi međusobno konkurirali, glavni je mužikaš takva sastava da bi pretekao druge nudio nižu cijenu pa i besplatno sviranje imajući pritom posebnu računicu. Naime, bilo je važno u kojem se dijelu sesvetskog Prigorja svadba održavala jer su postojala dva različita načina na koje su se ljudi zabavljali. U području

sjeverno od Sesveta omiljen je bio ples i plešači se pjevalo. Plesali su svi, ali su povrh toga i gošćenici naručivali i plaćali *solu* samo za sebe i svoju partnericu. Također, na svadbu su dolazili i nepozvani ljudi, o čemu će još biti riječi. Upravo su ti nepozvani ljudi najviše naručivali i plaćali *solu*, tako da su mužikaši mogli mnogo zaraditi. Naprotiv, istočno od Sesveta uglavnom se pjevalo: "Zdigali su se za stolem," tj. pjevali stojeći. Plesalo se mnogo manje i samo pokoji ples po narudžbi, a nije bilo ni nepozvanih ljudi. Cijena za sviranje na svadbi bila je nešto viša, ali se nije moglo dodatno zaraditi.

Još veću važnost od svirke za ples i pratnje pjevanju imale su *pwote* - razne vrste koračnica koje su bile obaveznom zvučnom kulisom kretanja svadbene povorke i pojedinim svatima. Ako su mužikaši bili na visini zadatka, putne su cijelovj svadbi dale iznimno svečan ugođaj, što je sredina jako cijenila i poslije dugo prepričavala.

U prvim desetljećima 20. st. na svadbama su svirale dvoje *gusle* - violine - i jedan *bajs* - kontrabas s gudačom. Neki pamte *gusle*, tamburu i *bajs*. Oko 1930. - 1940. u sastavu su bile dvoje *gusle*, dva *begajta* - tambure koje su svirale pratnju - i *berala* - kontrabas bez gudača. Kao noviji se instrument pojavljuje harmonika. U dijelu Prigorja prema Zelini pamte se *bajs* i *cimbale*.

Príprave za svadbu

U idealnom slučaju gosti, tj. svadba se slavila i u mladenkinj i u mladoženjinj kući, što je ukupno trajalo tri dana. Tada se smatrala u punoj mjeri proslavljenom. Skromnije su obitelji uz posudbu i pažljivo planiranje održale svadbu u svojoj kući, samo je ona možda prije završila. S vremenom se počeo napuštati dio svadbe koji se slavio u mladenkinj kući. Djevojka je sama pozivala gošćenike iz svoje obitelji a mladić iz svoje.

Koji tjedan prije svadbe rodbina je u deklinu i dečkovu kuću počela donositi hranu. Tako će se donositi i njima. U velikim košarama na glavi žene su donosile brašno, jaja, orahe, zaklanu perad, sir i vrhnje, mast, maslo itd. I obitelj je pripremila koliko je najviše mogla, domaće životinje za klanje, vino i rakiju za piće. Većina je kuća imala svoju šljivovicu, tropicu i droždenku. Neke su kuće na tavan postavile bačvu od 100 l vina. Iz nje se kroz rupu u stropu spuštala okićena cijev ravno nad stol pred mladence i završavala je pipicom. Iz te se pipice točilo vino u pehare pa u čaše.

Briga oko hrane povjeravala se glavnoj *sukačici* - kuharici. "Ona je za sve odgovarjala" i određivala kada će se što iznositi na stol. To je bila samouka žena na glasu kao spretna i nadarena za vođenje svih priprema i za

zgotovljavanje jela za veći broj ljudi. Ponekad su bile i dvije glavne i dvije-tri pomoćne. Takvu je ekipu *sukačica* imala i mladoženjina i mladenkina kuća. Glavna je rasporedila dužnosti: jednoj kuhanje juhe, drugoj pečenje mesa, trećoj pečenje kruha i kolača itd. Za svadbu su se u bogatijim kućama peklo pogačice, okrugli hljebovi pšeničnog kruha. U skromnijima je bilo manje pogačica a više kruha od mješavine kukuruza, raži i malo pšenice, koji se i nazivao kruh. *Sukačice* kuća nije plaćala. Na svadbi su na osobit način primale počast za svoj doprinos, a za nagradu su dobile pečenog mesa i gibanice (to je bio kolač od dizanog tijesta panjen makom, orasima ili rogačem) da si odnesu kući. Cijeli tjedan prije svadbe radile su mlince, rezance i kolače, u petak su peklo meso i kuhalo *laletinu* (zovu je i *lanetina*). To je bila hladetina od iznutrica, vratova i krila parana te svinjskih nogica. Meso parana "bile je preštimate" - omiljeno i cijenjeno - pa tako i sva jela od njega. Nastojalo se što više unaprijed prirediti, a budući da se svadbovalo zimi pripremljeno se jelo spremalo u podrum na hladno. Osim *sukačica*, kuća je imala i nekoliko žena za posluživanje.

Danas starija žena čula je kao djevojčica, ali nije razumjela što se željelo reći sljedećim: "Idem v goste. Moram si kустuru zeti da mam s čim rezati." Naime, za znatno veći broj ljudi kuća nije imala dovoljno posuda ni za pripremu ni za

Sukačice na svadbi u Lužanu
iz obiteljskog albuma Dragutina Zmiše. FMP

posluživanje. I to se prikupilo u obitelji tako da je za svakog gošćenika bio jedan tanjur i uz njega žlica za sva jela. Žlicu i nož imali su samo mladenci i svati, u bogatim kućama veći broj ljudi, u siromašnim manji. Stoga je sa sobom trebalo donijeti *kusnovu* - nož kojim se rezalo npr. kobasicu ili meso pridržavajući ga žlicom. Vilica je najkasnije ušla u upotrebu.

Zastavu je izrađivala mladenkina obitelj, naime mladenkina sestra kao posneš. U obitelji je prikupila sve sastavne dijelove. Zastava se sastojala od štapa na čijem je vrhu bila velika crvena jabuka, a u jabuku utaknuta kitica *bašpama* (*bašpona*) - zelenike (šimšima). Sa štapa su visila dva vunenca *rpaca* - kupovne marame - a i tri ako se moglo naći. Još bi se radije ti rupci posudili od žena koje su ih sačuvala od svojih majki i baka. Preko rubaca visio je niz *prvezačr* - brokatnih vrpca. Te su se vrpce vezale oko vrata u mašna kao ukras na odjeći pa ih je bilo novih i starih, širokih i uskih, različitih dužina, skupih i skromnih. Njihovi su vlasnici bili i pomalo zabrinuti da im se ne izgube ili unište dok zastavnik bude mašao zastavom. Nakon svadbe im se sve vraćalo. Izrađena, dovršena zastavu posneš je predala zastavniku.

Dogovorilo se i s posebnom ženom "koja bu mladu priredovala" ili *kindila*. Takva je spretna, iskusna žena na svadbama mladenke češljala i pomagala im u presvlačenju. Prvo je mladenku odjenula i uredila u njezinoj kući. Puni je ceremonijal zahtijevao da se mladenka nekoliko puta presvuče. Dužnost te žene bila je i da preidi kitice za svate i mužikaše. Trošak za nabavu kitica snosila je mladenka.

U okviru priprema za svadbu od postolara su naručene i cipele za mladenku, a bogatije su kuće tada i ostalim ženama iz kuće dale napraviti cipele. I u skromnijim obiteljima, u kojima se na svemu štedjelo, ipak se izdvojilo mladenki za nove cipele. U bogatijim se kućama dogovorilo i s krojačicom da se mladenki izradi ili kompletira vjenčana odjeća. Pokoji novi komad, više ili manje, dobile bi i ostale žene iz kuće. Pravih krojačica obrtnica na selu nije bilo, već su i mladenkama šivale spremne samouke žene. Nije im se plaćalo novcem nego poljoprivrednim proizvodima ili im se odužilo radom u vinogradu, pri žetvi, berbi i sl. Najbogatije su obitelji za svoje mladenke u Zagrebu kupovale otmjenu

građansku odjeću, koja je za mjerila prosječnih prigrorskih seljaka bila basnoslovno skupa.

Rubje, odnosno tekstilni predmeti koje mladenka donosi u muževu kuću, izrađivalo se godinama unaprijed. Majka bi se pobrinula da se prema mogućnostima izrađuje kod kuće ili da se dađe izrađivati nekom drugom.

"Za mladiće bolša kola"

Najstariji su ljudi čuli od svojih roditelja da se svatovska povorka uvijek kretala pješice. U vrijeme između dva svjetska rata neki su svatovi baš željeli ići pješice jer im je tako bilo ljepše, veselije i svečanije premda su morali prijeći dosta dug put. Drugi su se željeli voziti kolima ili sanjkama i kada je vožnja bila sasvim kratka. Kola se nisu najmljvala i plaćala već su ih ljudi rado ustupali jedni drugima. Obično bi vlasnik kola i upravljao njima u tijeku svadbe. Ako se nije mogao skupiti dovoljan broj kola, pokoja bi se i usajmila. Za svatovsku su se povorku birali vatreniji konji da bi svojom razigranošću dali još svečaniji ton cijelom događaju.

Mladićima - mladencima - bila su namijenjena najbolja kola. Bogatije su kuće imale šlavuner, jednu vrstu kočije za mladence i po mogućnosti za posneš i đevera, dok su se ostali svati vozili na seljačkim kolima, na *lepčama*. Dakako, ako se nije raspolagalo šlavunerom, svi

Ladica s rubjom. (MP 796)

su se vozili na kolima. Ukupno su bila troja ili četverna kola pa su se svati rasporedili unutar njih.

“Ladice vozi ju”

Dan ili dva prije vjenčanja iz djevojičine se kuće u mladičevu “vozile rubje” ili se drugačije reklo: *ladice*. Te su ladice komadi pokućstva, koji bi odgovarali današnjim komođama s dubokim ladicama i u njima se držala odjeća. Uz ladice je išla i *škrinja* u kojoj se držalo posteljino i ostalo rublje za kućanstvo. Djevojka je u muževu kuću donosila dvije ladice i jednu škrinju i u njima rublja koliko su joj roditelji mogli pružiti. Također, donosila je i dvije *blazine* - *perine* - i tri *jastuka*, što je bio komplet za jedan krevet. Ponekad su ladice kreću rubljem znale biti tako teške da ih polegnute nisa mogla nositi četvorica muškaraca već su morala pomoći još dvojica. Osim toga, pribor za kućanstvo koji je djevojka obavezno morala donijeti sastojao se od sljedećih predmeta: “*site*, *rešete*, *vodrička*, *mekla* i *smetilka*, *karite* i *žakel*. To je morale biti. To je bile sve trjeba v ruke zeti za posel.” Sve je to pripadalo djevojičinu osobeću.

Za prijevaz tih stvari bila su potrebna dvoja kola, koja su vučli svečano *okinafani* konji, tj. ukrašeni bušpanom i posebno izabranim lijepim ručnicima. To je bila vesela prigoda s mnogo šala i nepodopština pa se okupila i momkova i djevojičina obitelj, susjedi i namjernici. Na ladicu je djevojičina obitelj posjela manjeg dječaka. On je u ime djevojičine obitelji tobože prodavao te stvari, reklo se da “*pogaja ladice*”, a *dever* ih je u mladičevu ime kupovao. Kada su se napokon dogovorili, nešto je novaca dobio i taj dječak, a mladičevi su rođaci počeli nositi pokućstvo i ostale predmete na kola. Djevojičini su ih krali skidajući ih s kola i nosili natrag. Zato su mladičevi morali paziti da ih ne pokradu, nalazili su stvari i opet ih nosili na kola. Okupljeni su se ljudi šalili i tako da su pokušavali kočijašu ukrasti bič i poneki dio kola: *luzjek* s kotača pa i kotač, što je bilo opasno jer su natovareni komadi pokućstva mogli pasti s kola. Zato su kočijaši vitlali bičevima tjerajući one koji su se prikradali. Znalo se dogoditi da su kuće momka i djevojka bile jedna pokraj druge pa ladice nije trebalo voziti kolima, nego bi se prenijele na rukama.

Kada su se svi do mile volje zabavili i stvari lijepo složili na kola, npr. preko ladicu za ukras prebacili ručnike, povorka je svečano, a to znači

Maškovi u škrinjama, 1951. god
Iz obiteljskog albuma Anke Lolna. FMP

polagano, paradno, da bi svi sve mogli dobeo vidjeti, uz *jukanje* - juškanje - krenula mladićevoj kući.

Kada su stvari dopremljene, skinute su s kola i odnesene u komoru. To je mogla biti mala soba u okviru obiteljske stambene kuće ili je ta soba bila mali zasebni objekt kao kućica na dvorištu. Opet se okupilo mnogo znatiželjnika: "Onda su sve žene, susede okolo, išle gledet gđu su se ladice dovezle. Onda su ladice zmetali pa su se ladice otpirali da se videle i svekrva je pokazivala kak je pune rubja dopremila. Onda se je u komoru to nametale." Svekrva je bila to ponosnija i zadovoljnija što je više i finijih komada njezina snaha donijela. Susedjanke su i te kako dobro mogle ocijeniti njihovu kvalitetu i to im je bila dobrodošla tema za razgovore i ogovarjanja. Jednom riječi, svaka je pojednost vezana uz svadbu bila na uvidu javnosti, koja je promatrala, ocjenjivala, komentirala. Ne samo da se ništa nije skrivalo, već se, baš naprotiv, željelo pokazati i podičiti se. Osudu bi izazvao upravo pokušaj da se nešto skrje. I prevoženje ladicu bio je jedan u nizu manjih događaja i prigoda za zabavu u okviru svadbe, koja je bila veliki društveni događaj.

"Saka je fara drugačke imela. Tak je bil pop odredil"

Održavanje vjenčanja u velikoj je mjeri ovisilo o odredbama mjesnih župnika. S obzirom na svoje obaveze odredili su da će se vjenčanja za njihove *farnike* održavati npr. nedjeljom i srijedom, drugdje ponedjeljkom i utorkom. Obed vjenčanja nije se plaćao osim ako su mladeni željeli vjenčanje s misom jer se plaćalo držanje mise. Zbog neodložnog posla ili zbog toga što je trebalo npr. putovati i dovesti mladenku iz drugog kraja moglo se dogovoriti sa župnikom da se plati misa pa da vjenčanje umjesto u srijedu bude u nedjelju. U jednoj bi fari zaručnici npr. išli na "spoved" u subotu, a u nedjelju su morali biti na misi jer je "pop preoglasil", tj. objavio u koliko će ih sati u utorku poslije podne vjenčati. U drugoj su fari rano jutro išli na ispovijed pa su morali biti natašte i nepun sat nakon toga bilo je

vjenčanje. Sa sobom su od kuće nosili kruh i suhi sir kako bi nakon ispovijedi utajili glad. Njihov je župnik imao obrazloženje "da se pokle zopijeju, a ne sme piti ki ide pred oltar" i nije u crkvu puštao mužikaše s obrazloženjem da obilno piju. Drugdje su mladeni sa svatima dotazili na vjenčanje nakon obilna jela i pića, a u crkvu su išli i mužikaši i svirali "Zdravu Mariju".

Svati se okupljaju u kući mladencu

U mladoženjinjoi u kući već oko podneva mužikaši i počinju se okupljati svati. Pozvani su i neki od gošćenika, najbliža obitelj, kumovi i poneki od susjeda, ali gošćenici će u punom broju doći sutradan navečer. Slavi se u *hič*, središnjoj, najvećoj prostoriji u kući. Vrijeme je bilo tako isplanirano da se prvo ručalo, malo se zabavljalo uz pjesmu i ples, otišlo se po mladenku i stiglo u crkvu u tri ili četiri sata na vjenčanje. Isto su se tako oko podneva okupili i u mladenkinoj kući, a ostali će gošćenici doći navečer, kada se mladeni vrate s vjenčanja. Poslužio im se "obed i gostili su se" samo bez glazbe. Svaki je domaći česnik imao dužnost prije podne narezati sukačicama mesne pečenke, svinjetinu i purane. To nije bilo osobito pažljivo niti na sitnije komade narezano već ovlaš, na velike komade. Meso se pokrilo i spremilo u podrum i sukačice su otuda uzimale, grijale i iznosile pred goste.

Za ovako svočanu prigodu i "obed" je bio raskošan. Sastojao se od: *fuve s rjezanci* od govedine i kokošjeg mesa, kuhanog mesa iz juhe s hrenom, svinjskog pečenja sa salatom, *puranine* s mlincima i kolača. U nekim se selima posluživala *kosanaju* - jelo slično gulašu. Jedino lisnato povrće bila je zelena salata i matovilec, a salata se radila i od cikle i krumpira. Postojali su neki postupci da se salata i matovilec u podrumu u koritima očuvaju za svadbu u zimsko doba godine, premda dakako nisu bili idealno svježi. Od kolača su posluženi: *tenka gibanica* zvana i *perica*, *štrudlin* te kolači od dizanog tijesta: *debela gibanica* (savijana i punjena kao *orebnjača*), te *buffilini* i *kraflini*.

Mjesto određeno za mužikaše i zastavniku bilo je, gledano s ulaznih vrata, desno iza peći u

uglu hiže. Stolovi za svate i gošćenike nalazili su se ravno i lijevo, naime, uz jedan ili dva zida. Sredina hiže ispred stolova bio je prostor za ples. Stolovi su bili složeni u nizu i počasno mjesto u sredini, licem prema ulaznim vratima, bilo je određeno za mladence.

Domaći je česnik sjedio nasuprot svatima i osobno im točio vino. Sam je punio pchar iz pipice ili su mu ga donosili iz podruama. Njema s obiju strana sjedila su dvojica pomoćnika. Jedan se brinuo da gošćenicima čaše uvijek bude pune kako bi se moglo nazdravljati. Domaći je česnik pozdravio svakog gošćenika kada je ulazio riječima: "Došiel je naš dragi gost. Lijepa ga pozdravljame." Ako je bio važniji, npr. kum, mužikašima je dao znak za tuš. Sam mu je zatim krenao ususret i pratio ga za stol ili je to činio njegov drugi pomoćnik. Mjesta nisu bila unaprijed određena pa su sjeli gdje je bilo slobodno.

Dužnost domaćeg česnika bila je da prije i nakon jela povede molitvu. Trebao je samo pogledati mužikaše i oni bi završili tuš, na što bi svi utihnuli i on je održao napitnicu. Od mnogobrojnih napitnica pamti se jedna, doduše ne u dijalektu već u književnom govoru: "Za zdravlje naših fletnih mladenaca popit ćemo ovu kupicu nadušak u ime krsta do malog prsta." Tada je svatko uzeo čašu rukom tako da je mali prst došao na dno, palac na gornji rub a prsti su bili

savijeni prema dlanu i tako je držeći iskapio "nadušek". Svi su svati i gošćenici redom dobili riječ i održali napitnicu koja se saslušala u tšini. Kada je govornik završio, mužikaši su odsvirali: "Kolko kaplje tolko let, daj nam Bog je sve živet", što mu je bilo priznanje i nagrada. Bez dozvole domaćeg nitko se nije smio udaljiti od stola. Morao je zamoliti: "Gospon domači, ja bi malo izašel. Je slobodno?" Prekršitelj je za kaznu morao popiti *hšak*. To je bila *polična* boca vina, tj. od pola litre.

Među gošćenicima bile su žene domaćeg i dvojice svata. Ako su im muževi bili "dobri, tancale su" kao i sve ostale žene i djevojke. Ako su im "muži bili zločesti", odbijale su sve pozive za ples u strahu da će ih muževi poslije tući. Neki su muževi radili scene, no to je bilo rijetko.

Odlazak po mladenku

Kada je došlo vrijeme da se krene po mladenku, iz kuće je prvo izašao zastavnik, za njim mužikaši u parovima. Iza njih su bili svati, prva dvojica zvanu "prvi", a iza njih dvojica zvanu "drugi". Sljedeći su u paru išli mladenec i uz njega posneš te iza njih dever sam. Tako su formirali povorku i kada su mužikaši završili

Iz obiteljskog albuma Dragutina Zmiša, Lužan. FMP

Svatovska zastava iz Reznika. Privatni posjed dr. Stjepana Pepernjaka.

Svadba Kate Car iz Kobiljaka i Male Pavlovića iz Seevetskog Krajevca, 1938. Svadbena povorka ispred Katine kuće u Kobiljaku. Iz obiteljskog albuma Mladena Fundulića, FMP

putnu, uz njene su taktove počeli koračati. Na čelu povorke zastavnik je juškajući i plešući mahao zastavom. Zbog toga je dodatno svilenim koncem trebalo zavezati jabuku na vrhu štapa. Uobičajenim su dijelom veselja bile nepodopštine i podvale. Ovom se prilikom zastavniku pokušavalo ukrasti jabuku pa je on morao zastavu držati visoko.

Ako se svatovska povorka vozila, zastavnik je bio u prvim kolima (ili sanjkama) i s njim mužikaši. U drugima su se vozili svati. Kako su ta dvojica kola bila bez sjedala, za sjedenje su postavljene daske. Bila su ukrašena vrpčama krep-papira, a na stražnjoj strani, na ogradi, imala su obješen *plajet*, ukrasni prekrivač za krevet. Sljedeća su se kola dodatno uredila. Postavljena su dva *zica* pa se na prednjem vozio *dever*, a na stražnjem mladenec. Na svakom je zicu straga visio *plajet*, a još je jedan *plajet* obavezno visio na stražnjoj strani kola. Bogatije su mladenke imale i *plajete* sa svake strane kola. Ako se mladenec s posneš vozio u šlavneru, i njihov je zic sa stražnje strane imao *plajet*. *Dever* je bio bez ženskog para i mogao se voziti u istom šlavneru sprijeda uz kočijaša ili u sljedećem šlavneru sam. Poneki goščeničnik koji je došao sa svojim prijekom mogao se po želji pridružiti povorci i ići u crkvu. I konji su bili *našadani* - okićeni. Preko vrata su im bili prebačeni ručnici, svaki je na vrhu oglava imao buketić bušpana i oko vrata su im visila zvona obješena na remenu. Kočijaši su povlačili *vijke* - uzde - podbadajući ih da se dižu na prednje noge, što je bila posebna atrakcija.

"Ideju! Ideju svati!"

Čim je povorka krenula od mladoženjine kuće, mužikaši su počeli svirati putnu, a svati jukati, što se izdaleka dobro čulo. Prolazak svatova ne bi propustilo ni staro ni mlado. Odmah se prepoznalo sviraju li mužikaši uigrano, točno "pod korak", je li im ton pun i bogat i sl. Iz novijeg se vremena pamte neki naslovi: "Vandovka", "Pozdrav", "Savica marš", "Petrovgrad marš", "Oberštajer", "Radenski". Ni sami mužikaši često nisu znali putne po naslovu već po prvim taktovima. U

dijelu Prigorja bliže Posavini svatovi nisu koračali po jasnom, naglašenom taktu, već su slobodno hodali. Ne bi ostalo nezapaženo jesu li mužikaši stari, dugogodišnjeg ugleda, i tada bi mladoženja dobio komplimente jer je znao izabrati prave. Ponekad bi kvalitetnom izvedbom iznenadili mladi nepoznati mužikaši, obično sinovi, nećaci pa i unuci starijih mužikaša.

Bilo je nezamislivo da se povorka brzo proveze selom kao da je to privatni obiteljski događaj iz kojeg se javnost želi isključiti. Povorka se morala kretati svečano, a to je značilo polako, paradno. Suseljani bi gledali kroz prozore ili izišli na put proučavajući tko je u kojoj ulozi kao svat i komentirali koliko svojim držanjem i dotjeranošću odgovara toj ulozi. Odmah se procijenilo jesu li npr. kola, konji, zastava i mužikaši vrhunski ili se štedjelo i sl. Znatitelju je izazivala i svadba domaćih ljudi, a pogotovo ako je netko od mladenaca bio iz nekog drugog kraja. Tada se moglo vidjeti da mužikaši imaju drugačije instrumente, sviraju drugačije putne, da svatovi nose drugačije šešire, da se žene drugačije ponašaju itd. Pamti se npr. da je veliko iznenađenje izazvao mladenec iz nekog drugog kraja jer je nosio "špancištap".

Mužikaši su svirali od mladoženjine kuće cijelim putem kako se povorka kretala selom. Kada je izašla iz sela, i oni su prestali svirati. Ponovo bi počeli kada se povorka približila sljedećem selu najavljujući tako svirkom njezin dolazak, pa opet sljedećem, dok ne bi došli do mladenkina sela. Bilo je ljudi koji su u svojoj znatiželji cijelim putem išli za povorkom pa su s odobravanjem mogli primijetiti da mužikaši sviraju ne samo jednu nego i dvije-tri putne. Posebno se cijenilo ako su te putne bile iz kruga najomiljenijih, najpoznatijih i, što se osobito cijenilo, starih!

U mladenkinjoj su kući svi spremno čekali, a mnogobrojni su se znatiželjnici okupili oko kuće, naime izvan ograde dvorišta. Svirka izdaleka značila je: "Ideju! Ideju svati!" Povorka se polako približavala, konji se propinjali vukući okićena kola sa svatima odjevenima u najsvočaniji odjeću. Osim glazbe i juškaranja, čulo se i pucanje iz kulbara i mužara. Vjerovalo se da ako mladenka ugleda mladenca

dok dolazi po nju prije nego on ugleda nju, on je neće moći prevariti. Žena koja je mladenku priređivala, upućena u takve postupke, pobrinula se da radi toga neki prozorčić na kući ostane otvoren.

Mladenkino je dvorište bilo prazno, prozori i kućna vrata zatvoreni kao kada nikog nema kod kuće. Mladoženjini se svati na to nisu obazirali, već su ušli u dvorište i tri puta odsvirali drmeš, odnosno tri različita drmeša. I okupljene su se žene često pridružile i plesale, ali ne sa svatima nego međusobno. Mladenc i posneš nisu plesali, nego su svečano stajali sa strane. Okupljeni su došli na svoje jer su ih mogli gledati. Velika se važnost pridavala držanju, naglašeno uspravnom, dostojanstvenom, što je ponekad bilo i ukočeno. Također se trebalo ponašati suzdržano, ne pokazivati osjećaje. Ocjenjivalo se djeluje li mladenec pristalo, je li po privlačnosti ravan mladenki i sl. Ljudi koji su bili u mnogim svadbama bilo kao gošćenici, svati ili promatrači kažu da je posneš pobuđivala više

zanimanja od mladenke, i to baš kod žena. Očekivalo se da bude odjevna bogato i ukusno.

"Mi sme lovci"

Budući da su vrata bila zatvorena, svati su "ružili, tukli po vratima", dozivali: "Faljen Isus i Marija!" Tada je izišao njezin domaći česnik te ljučito i nabusito pitao kakva je to galama, zašto ih uznemiravaju. U ime mladoženjinih dever objašnjava da su oni, eto, lovci koji traže smru ili već neku životinju koja im je pobjegla i skrila se u njihovu kuću. Njezin se domaći čudi zašto teče u međusobnom uvjerenju. Na njegovu tvrdnju da kod njih nikoga nema mladoženjini svati pokušavaju silom ući. Napokon se dao nagovoriti: "Dobro. Bume pogledali." Ušao bi u kuću i zatvorio za sobom vrata. Tada je izišla lažna mladenka. U vrijeme oko 1930. - 1940. u praksu je ušlo da to bude lijep veći dječak

Mladenc s kćecom. Vjenčana slika Janice Bukal i Stjepana Kašnara, Lužan 1958. Privatni posjed Janice Kašnar.

maskiran u mladenku, ali ne grubo i groteskno, već tako da što vjernije liči mladog djevojci. Njegovi su bjesnili: "Ne. Nije ta!" i da nije pobjegao u kuću, istukli bi ga. Opet bi izišla lažna mladenka, djevojčica ili starica s vijencem na glavi i treći put prava. Negdje su svati rekli da traže mladu: "Dajte nam ju pokažete. Bumo videli."

Domaći česnik tada je izveo mladenku iz kuće držeći jedan kraj marame a mlada drugi. Okupljene je taj trenutak jako zanimao jer se na njoj tada moglo vidjeti kako se osjeća. Premda se morala držati dostojanstveno, paradno i ne pokazivati osjećaje, vidjelo se je li vesela, zadovoljna ili nesretna. Neke mladenke nisu mogle prikriti da odlaze za neželjena muža. Pami se da je jedna napravila gestu kao da se neće dati odvesti. Nekima su tekle suze, na nekima se vidjela rezignacija ili žalost, neke su bile poletne i spokojne.

Domaći je česnik mladenku vodio od svata do svata, od mužikaša do mužikaša pitajući: "Je'l to vaše?" Svatko je od njih odgovorio da nije. Preskočio je mladenca pa pitao devera, koji je

odgovorio pokazujući mladenca: "Nije moje. To je od ovoga. On to traži". Napokon je posljednjeg pitao mladenca, koji je na pitanje "Je'l to vaše?" odgovorio: "Je." Domaći ga je pitao "Po čem ju poznate?", a mladenec je odgovorio: "Po vjeri i ljubavi." "Kad je tak, evo Vam pa nek Vam bu" i uz te riječi predao je mladencu kraj marame koji je držao u ruci. Mladenci su se poljubili. Dotada je uz mladenca stajala posneš i ona sada staje uz devera, a mladenka staje uz mladenca. Držeći drugi kraj marame, tri puta je obišla oko mladoženje a on oko nje jedanput. Mladenci su i svati krenuli u kuću no sada ne uz putnu tipa koračnice već polaganiju, pod naslovom: "Idu svati. Idu svati."

U kuću su dakle krenuli pevo zastavnik i mužikaši, svati, mladenci i posneš s deverom. Mužikaši su i zastavnik otišli u svoj kut kod peći a svati za svoj stol. Mjesto za mladenec bilo je u sredini, tako da je uz mladenca sjedio dever a uz mladenku posneš. Njima sa svake strane sjedili su svati, po jedan ili dvojica. Podsjetimo se da su mladenci mogli imati dvojicu ili četvoricu svata. U produžetku s obje strane bila su mjesta

Iz obiteljskog albuma Mladena Preleca, Sesvetska Sopnica. FMP

Vjenčanje Marie Matice i Ivana Habeka oko 1920. u Kašini. Iz obiteljskog albuma Stjepana Pandeka. FMP

za gošćenike. Nisu odmah sjeli, nego su stajali dok nije završila putna, a zatim su se redale napitnice. Nakon svake napitnice uzimale su se "kupice u ruke" i ispile. Mužikaši nisu pili, nego su na znak svirali tuž.

Stolu za kojim su sjedili mladići tada je prišla "žena koja je mladenku prirođovala. Ona je donesla vu kutije kitice složene za sve svate i mužikaše. I onda se pogajala s deverem kulike bu kitice platil. Kad su se pogodili, onda je ona išla prišvatiti te kitice sakomu po jenu. On je moral odma platiti. Tam je moral peneze deti de je ona kitice imela." Dok se još nisu koristile pribadače, kitice je trebalo prišvati na lijevi rever po bi pomogla još koja žena "da bu prije gotove". Tako su nakindile svate. Mladići te posneš i dever imali su jednake i najfinije kitice (slika na str. 23) a svati nešto jednostavnije. Najjednostavnije su bile za mužikaše i zastavnika, koji su jednu kiticu imali zataknutu za lijevu stranu šešira i još jednu na lijevom reveru. U godinama 1947. - 1948. mužikaši su imali dugačko fazanovo pero za šešikom ili kitice na lijevom reveru. Ponekad

je i domaći imao kiticu ili je imao grančicu bušpana. Zastavnik i svati nosili su ručnik kao lentu. Nitko drugi nije imao kitice.

Kuća se odmah napunila ljudima iz mladenkina sela. Domaćin kuće ih je puštao jer je bilo uobičajeno da suseljani dodu vidjeti mladu. Bilo je muškaraca, starijih, djece, ali žene su ipak bile najmnogobrojnije. Mladi će muškarci i momci doći poslije, o čemu će biti riječi. Zanimalo ih je kako sada kada su zajedno izgledaju mladići, kako su dotjerani i kako se drže, koji su mužikaši angažirani, kako se kuća pripremila za svadbu itd. Na dvorištu su kočijaši morali čuvati svaki svoja kola jer su im okupljeni ljudi za šalu pokušavali ukrasti vagire ili kotače.

"Mladenka v beline"

Muškarci su znatno ranije napustili svoju tradicionalnu odjeću i prihvatili gradansku. Kod žena je taj proces tekao sporije. Prihvaćale su ponešto od novih tkanina i pozamentrije,

Vjenčanje Kate Car i Mate Pavlovića 1938. god. iz obiteljskog albuma Mladena Fundešića, FMP

Vjenčanje Marice Glavan i Stjepana Pandeka 1940. iz obiteljskog albuma Stjepana Pandeka, FMP

Rubača od jorgovanke sa širokim rubnim izšivenjem
na šivaćem stroju pomoću zavice. (MP 1058)

napuštale pokoji komad tradicijske odjeće, ali su većina zadržavale.

Mladenec je za vjenčanje bio odjeven u sasvim građanski oblik odijela, npr. u lovačko odijelo ili odijelo s jahačim hlačama. Odjeća u kojoj će mladenka ići u crkvu nazivala se: *zamućne rufje* ili *vjenčanina* ili *bečina*. Mladenec je smio vidjeti mladenku u vjenčanini tek kada je sa svojim svatima došao po nju. Vjenčanina je bila, kako kaže i jedan od njezinih naziva, bijele boje ili što bliže bijeloj. Na glavi je mladenka imala vjenec sa *šlarom*, velom. Šlar je mogao biti dugačak koliko i njezina suknja ali i dva metra.

Na starijim fotografijama vidimo kako su vijenci sa šlarom različito izgledali. Bili su više ili manje kičeni, a s obzirom na to da se radilo o obrtničkom proizvodu, prosječnoj su seljačkoj obitelji bili skupi i stoga su se često posuđivali. Ne možemo, nažalost, vidjeti kako su bile odjevene siromašne mladenke jer je fotografiranje siromašnim obiteljima bilo nedostupno.

Najupečatljivija karakteristika ženske odjeće u sesvetskom Prigorju bili su *runcel* - okomiti nabori na *rubači* i *fertanu* - suknji i pregači - zagladeni s pomoću oblatka. Naime, platno koje se tkalo kod kuće od kupovnog pamučnog konca, *končeca*, moglo se *navarcati* pa se dobila površina koja je izgledala kao da je plisirana. I dok su nakon Prvog svjetskog rata svakodnevne i svečane suknje i pregače i dalje bile tkane od končecova platna i rancane, za izradu su vjenčanine prevladale kupovne tkanine: krep, krepdešin, žoržet, satinet, brokat i *markezet* (što je zapravo bio organdij). Te se tkanine, s iznimkom markizeta više nisu mogle rancati pa su suknje i pregače zbog toga postale ravne i blago nabrane. Nakon prvog svjetskog rata napušteno je *opleće*, tradicionalni komad odjeće i zamijenila ga je građanska *bluza*.

Najpreistupačniji su, pa stoga i najčešći, bili atlas i brokat zvan *jorgovan*. Obično se kombiniralo tako da su npr. rubača i fertan bili od brokata, a bluza od atlasa. Preko te odjeće nosio se *kaput*, što bi se moglo opisati kao dulja ženska jakna. Za svadbu u vrijeme Uskrsa kaput je bio od tanjeg štofa, a u hladnije doba godine od pliša i samta, u narodu zvanih *plišč* i *samat*. Negdje su i kaputi bili bijeli ili najbliže bijeloj boji, npr. bljedosivi i bilo je nezamislivo da

mladenka nosi kaput crne boje ili boje višnje. Drugdje nije bila najvažnija boja nego da bude od najfinije i najljepše tkanine a to je bio baršun. Najfiniji i najsvječaniji, "preštimateši od plišastog i samatnog" bio je crni *krtaši* kaput. Smatralo se da "crno pripada" odnosno lijepo pristaje uz vjenčanu odjeću, a poslije se još godinama mogao nositi u svečanim prilikama. Još se u današnje vrijeme u Sesvetama i okolici mogu vidjeti stare žene u takvim jaknama. Naziv "krtaši" dobio je zbog toga što je podsjećao na krzno krstice pa su mnogi mislili da je to neka vrsta bunde kupljena kod krznara, dok su drugi znali da je to tkanina koja se prodaje na metar te se kroji i šiva. Siromašne su mladenke nosile bijeli vuneni ručec, presavijenu debelu pletenu maramu prebačenu preko ramena i leđa koja je sezala do struka. Neke nisu imale ni bijeli, već kakav su imale za svaki dan.

Žena koja je mladenku priredovala malo ja je i našminkala. Naime, čadom joj je potamnila obrve, a obraze i usnice narumenila crvenom bojom koju je ispuštao smeočni crveni krep-papir. Na prve našminkane mladenke župnici su reagirali tako da su ih znali istjerati iz crkve, kao i prve žene koje su nekoliko desetljeća poslije počele dolaziti u crkvu u hlačama.

"Samo napitnice dajuju i s tijem je otpraviju v crkvu"

Svati se u mladenkinjoj kući nisu zadržavali duže od pola sata. Na odlasku je njezin domaći održao napitnicu koja je počinjala otprilike ovako: "Napijame za svoje mlade ki nam ideju pred oltar za prisegu." Ako je bio nadaren govornik, znao je prisutne ganuti do suza. Dok su svati još stajali za stolom, mladenku je stojeći s druge strane stola blagoslovio njezin otac, a majka ju je poljubila. Domaći ju je poškrjepio blagoslovljenom vodom i ispratio riječima: "Nek te prati Sveti Januš, putni tovaruš." Dok je povorka napuštala kuću, mužikaši su svirali pjesmu: "Zbogom, oče, zbogom, majko. Zbogom, tvoje djevojaštvo" na što su opet potekle suze.

Povorka kroče u crkvu, a formira se tako da su u prvim kolima zastavnik i mužikaši, u

drugima svati, u trocima mladići. S njima su mogli biti i dever i posneš, a ponekad su se povorci svatova pridružila zasebna kola za mladiće pa su se dever i posneš vozili u posljednjim kolima povorke. Bilo se u crkvu u "njezinu faru", tj. u crkvu kojoj je pripadalo njezino selo. Posebno važan trenutak kada su se mužikaši trebali iskazati bio je kada se svatovska povorka približavala i stala pred crkvom. Obično je u tri sata bila večernjica, tj. blagoslov pa su se vjenčanja održavala prije toga i svatove koji su zakasnili župnik je otprovio. Ljudi koji su išli na večernjicu dolazili su prije da bi gledali svatove. Ako se vjenčao samo jedan ili dva para, župnik ih je vjenčao svakog posebno. Znalo je biti i pet i deset parova pa ih je sve pozvao u crkvu i vjenčao odjednom. Dok su mladići i svati bili u crkvi, mužikaši su nastavili svirati pred crkvom. Okupljeni su se ljudi odmah raspitivali tko je i otkud je mlada, pa mladenec, koji mužikaši sviraju. Vrlo su brzo procijenili koliko su mužikaši kvalitetni i ako su bili dobri, mladencima je odmah porastao ugled. U crkvi, dok su "prisigali na raspelo", klečali su mladići, sa svake strane jedan ili dvojica svata, iza mladenke je klečala posneš a iza mladenca dever. U crkvu bi ušla i pokoja žena kako bi izdaleka gledala vjenčanje. Više je zanimanja privlačilo ono što se događalo vani: zastavnik, svirka, povorka okićenih kola.

"Stavišće"

Svati iz crkve idu mladenkinoj kući. Ako je njezina kuća bila blizu, a trebali su doći navečer, da su odmah krenuli, stigli bi prerano. Stoga su da ispune vrijeme, išli na stavišće. To je mogla biti "bertija" ili kuća nekog prijatelja, susjeda, rođaka ili kuma koja je bila usput. Kuća je nešto priredila da se svati počaste. To je obavezno bila rakija i vino za piće te uz njih kolači jer je to bilo najpraktičnije.

Židovska obitelj Hogsinger koja je držala restoran u Belovaru uvijek je svatima koji su išli iz Lužana u crkvu u Moravče davala stol i besplatno ih častila. U Kašini bi se svratilo "Habeknu", lokal finiji od onoga što se inače nazivalo bertijom. U Adamovcu bi se svratilo u

bertiju "Pepici", u Moravču "Strugaru", u Lužanu "Crničkom", u Belovaru "Bukalu". Neko je vrijeme bilo u modi da se u toj prigodi pije kuhano vino. Počastilo se i ljude koji su se zatekli u bertiji, a plaćao je dever. U tijeku svadbe će nekoliko puta nešto plaćati. Naizgled je on sve snosio sam, ali "se je njemu to povmule, bar nekej".

U bertiju je mladoženjin domaći iz mladoženjine kuće donio donio mesa, kruha, kolača i "lagvu" vina. Svati su došli iz crkve i odmah se skupilo puno ljudi jer su svi prolaznici i namjernici dolazili gledati mladiće. I ljudi koji su se zatekli i koji su kasnije došli bili su ponuđeni tim jelom, mužikaši su svirali i svi su "tancali".

Gosti kod mladenke

Svati su u mladenkinu kuću došli navečer nakon deset sati. Okupilo se mnogo suseljana pa se oko kuće orilo od juškanja. Mladenci su se morali držati svečano, paradno. Dok su se vozili i sjedili za stolom, nisu se smjeli gledati i morali su paziti da se ne dodirnu. Ni s kim nisu smjeli razgovarati, pogotovo ne međusobno. Smjeli su gledati samo ravno pred sebe. Ogledavanje, naginjanje, nalakćivanje ili opušteno sjedenje bili su nezamislivi. Ako mladoženja koji put ne bi izdržao nego se spontano nasmijao nekoj šali, nisu mu toliko zamjerali koliko mladenki. Mladencima se znalo dogoditi da se opiju, mladenki da zadrjema pa su ih ogovarali. Oko 1947. - 1948. pomalo se već vidjelo mladence da se drže za ruke i razgovaraju.

Budući da se od mladenke zahtijevalo svečano, strogo uspravno držanje, pri čemu je smjela gledati samo ravno pred sebe, posneš je pazila da ona penjući se i silazeći s kola odjećom ili šlarom ne zapne, ali i da joj se u bilo kojoj drugoj prilici na odjeći nešto ne razveže ili ne raskopča. Brigu oko šlara s vremenom su preuzele *klowerice*. Dever je bio mladoženjin pratilac, ali ljudi se ne sjećaju da se morao pridržavati nekih propisanih postupaka.

Mladenka se po dolasku u svoju kuću presvukla. Skinula je belinu i odjenula "nekaž obične", naime bluzu i šaru *rabacu s fertinom*.

To je bila suknja s pregačom ukrašena intenzivno crvenim uzorkom. Skinula je i šlar pa joj je na glavi ostao samo vjenec. U tome će ostati za cijelog trajanja svadbe u svojoj kući. Prije polaska mladoženjinoj kući doći će žena koja ju je priredovala da bi je odjenula u belinu i stavila joj šlar.

Večera se sastojala od uobičajenih svečanih jela: juhe s rezancima, mesne pečenke, salate i kolača uz obilje vina. Osobito se poslasticom smatralo kuhano vino s cimetom, koje se donosilo na stol u velikoj zdjeli pa se "šeflom" točilo u čaše.

Već je bilo govora o tome da je u dijelu sevetskog Prigorja omiljen način zabave bio ples. U bogatijim, prostranijim kućama plesalo se u dvjema prostorijama, u skromnijima kako se moglo. Često je bilo skućeno, tijesno, ali mladim parovima draže jer se štošta moglo prikriti. Plesali su se plesovi: "Pleši, pleši crni kos", "Staro sito i korito", "Suhi most", "Tri koraka sim, tri koraka tam", "Šemička", "Ciganica". Ples je podizao oblake prašine pa su žene iz kuće s vremena na vrijeme škropile pod. Međutim, talasanje ženskih rubača opet ju je podizalo pa ni često škropljenje nije pomagalo. Muževi su plesali sa svojim ženama, ali su birali i druge žene i djevojke. Isto su tako činili i mladići.

Obitelji iz Prigorja i Posavine često su se međusobno kumile pa su si i međusobno dolazile

na svadbe. Tada su ljudi vidjeli da se Posavke drugačije odijevaju, ali i ponašaju. Primjerice, podižu čašu s vinom u zrak i tako s njom juškaju, što prije nisu vidjeli. Zatim, ponašaju se slobodnije, a muževi ih više poštuju, fino odjevene žene često imaju neurodne i skromno odjevene muževe, ujutro muževi odlaze kući pomusti krave, a one se ostaju zabavljati. Prigorci su to kritizirali ocjenjujući da su si Posavke prigrabile previše prava.

"Došla je mačkara"

Nakon vjenčanja, u tijeku slavlja, i u mladenkinoj i u mladoženjinoj kući oko kuće su se skupljali mnogi radoznalci. To su većinom bili suseljeni, muškarci sa ili bez žena, same žene, mladež i djeca. Bilo je npr. žena koje su i pojedinačno ili njih nekoliko kao stalno društvo išle gledati svaku svadbu u okolici. Obično nisu ni željeli drugo doći stajati "na ganjku" i gledati kroz otvorena vrata i prozore na kući.

Poneki okretiniji i poduzetniji pojedince okupio bi oko sebe manju ili veću grupu, obično desetak što muškaraca što žena, djevojaka i mladića koji su se maskirali i došli u kuću među svate. To su bili tzv. *mačkaraši*, *mačkarija* ili naprosto *mačkara*. Nisu dolazili dok se posluživala večera i dok su se održavali svadbeni

Mačkara, maskirani nepozvani gosti na svadbi u Lužanu. Iz obiteljskog albuma Darka Jelakovića. FMP

rituali. Nakon večere su po protokolu plesali gošćenici pa bi se poslije ponoći i oni pomalo pririjedili. Mužikaši su nastavili svirati, što je bio prikladan trenutak da i ti nepozvani dođu u hižu, a da njihov dolazak ne bude nametljiv ni neugodan. Na ulazu u kuću gospodar kuće ih je pitao: "Od kud ste? Čiji ste?" Glavni koji je okupio grupu rekao je: "Mi sme tu domaći. Došli sme male videti mladiće. Ak nam dozvolite, bi tancali. Je slobodno?" i oni su mu se predstavili tako da je znao koga pušta u kuću. Odgovorio je: "Slobodno. Samo dajte." Došao bi pokoji, eventualno dvojica mladića iz susjednih sela koje je domaćin poznavao pa ih je pustio ući. Iznimno nije puštao nikoga ako je očekivao da bi mogli izazivati nered, no obično je svaki domaćin kuće bio zadovoljan što su došli. Značilo je to "da je dober. Ak ni bile mačkara, ni bil gazda dober pa ni nište došel njemu. Ak je mrzel i si su ga mrezli."

Neki su bili maskirani ovlaš, bez osobita truda. Pojedinci su znali vrlo spretno obojati lice bojom koju je puštao namočeni krep-papir, neki su lice nacrnili ugljenom, čadom, neki su imali kupljene *lafre za fajšnek*, a neki lica zastrta komadom šlara - tila pridržavana na tjemenu kapom ili šešinom. Šlar je samo visio preko lica ili je bio zavezan ispod brade straga na zatiljku. Maskiranje se smatralo šalom, zabavom, no ujedno se njime želio prikriti identitet zbog toga što se kršilo pravilo pristojnosti i dolazilo bez poziva. Domaćini su i gošćenici imali razumijevanja, neke su mogli odmah prepoznati, neke ne i zabavljalo ih je maštovito i domišljato maskiranje. Maškare su uglavnom bile željne plesa u finom, svečanom okruženju. Premda je to izazivalo negodovanje, bilo je maškara koje su izvodile nepodopštine, ali nije bilo nasilna ponašanja. Obično su to bili pokušaji da se gošćenike ili kuću nečim zapetlja. Pamti se maškaraš koji se zamaskirao na sljedeći način: skinuo se u kratke gaće, obilno namazao medom po cijelom tijelu i glavi, prerezao jastak i iz njega rasio perje te se valjao u njemu. Izazvao je umešice kada je takav došao birati partnericu za ples. Drugi je maškaraš u hlače imao ugaranu *strožu*, slamaricu iz koje se za vrijeme plesa istrusilo mnogo slame.

Kako su mužikaši svirali, mačkaraši su plesali, ali su i među sobom skupili novac te

platili muzikašima da im sviraju solu. Tada nitko drugi nije smio plesati, ali su gošćenici, provocirajući ih, u šali baš išli plesati pa su se u šali posvađali. Također, mužikaši su, da se našale, kada je naručena sola, zasvirali *tančičku* ("Sad bume zaigrali pa bute se zašvirali!"). To je bio dug i brz ples od kojeg bi se plesači umorili. Domaćini su mačkaraše počastili mesom, gibanicom i vinom i to su im izmijeli na stol na *ganjku* - trijemu ili dvorištu. Među mačkarašima je bilo parova, žena koje su plesale međusobno, samih muškaraca koji su birali za ples djevojke i žene gošćenice, ali je i poneka maskirana žena birala nekog od gošćenika. Muževi i žene ne bi imali ništa protiv. "Se je bile lijepe" - s njerom i pristojno. Nakon tričetiri, najviše pet *nafli*, kako su se nazivale melodije bilo za pjevanje bilo za ples, mačkaraši se na odlasku "raskriježu". Naime, skinuli su maske, što je opet bilo veselo jer su mačkaraši koji su dotada ostali neprepoznati dobili zaslužene komplimente. Kada su mačkaraši osjetili da ih domaćin kuće rado prima i časti, osmjelili su se pa se i dugo zadržati. Izšli su na ganjek, popili i pojeli meso i kolače i umjesto da otiđu, opet su se vratili. "Još su znali gošćeniki na njih mrmljati da već jemput ne otiđeju."

Budući da su prozori i vrata bili otvoreni, dober se čulo i vani i mnogo je parova plesalo na dvorištu. Odbacivši maske, mačkaraši su im se pridružili. Kvalitetni su mužikaši znali stvoriti odlično raspošćenje i razdraganost da se i u kući i oko kuće orilo od pjesme i plesa. Domaćini su se zbog toga osjećali počašćenima i izmijeli su plesačima vina i kolača "naj jučeju".

"Bradače se buju svjetile"

Sela Moravče, Glavnica Gornja, Glavnica Donja, Blaškovec, Hrnjanec, Drenova i Velika Gora imala su jednu specifičnost. Dok se slavilo, i kod mladenke i kod mladenca u kuću su dolazili nepozvani, maskirani i nacrružani ljudi. Ako je svadba bila u bilo kojem od tih sela, obavezno bi u skupinama došli iz ostalih. U tim djelovima sesvetskog te zelinskog Prigorja važna je djeatnost bilo vinogradarstvo pa se više pilo

nego u nizinskom dijelu, gdje vino nije bilo pristupačno. Također, ljudi su bili osjetljiviji na prestiž pred drugim selima i stoga skloniji suparništvu i sukobima.

Čim je završila večera i glazba završavala da bi gošćenici plesali, ti su nepozvani ljudi nahrupili u kuću. "To su bili jaki muži", približno četrdesetogodišnjaci, muževi sa svojim ženama. Nije bilo djevojaka, a mladići su stajali na ganjku i nisu smjeli ulaziti. Domaći su znali što se sprema i brzo su sklonili jelo i piće u podrum.

Muškarci su nosili žensku odjeću a žene muška odijela i muške kape. Lica su im bila prekrivena krpama koje su imale samo izreze za oči. Bilo je muškarca koji su imali samo krpe na licu, a nosili su svakodnevnu odjeću. Krpu je na tjemenu pridržavao šešir ili kapa, a ispod brade je bila zavezana oko vrata na zatiljku ili je samo visila. Te su krpe znale biti namjerno prljave jer su željeli djelovati grubo, opako. "Nekoji su naličkani bili z onakvijem papiirom", odnosno lica obojenih bojom od krep-papira. Bili su naoružani pištoljima, noževima, netko bi donio *bradočuv* - sjekira- netko austrougarsku oficirsku sablju pa je zabio u stropnu gredu, što je trebalo upozoriti svakog tko im se mislio suprotstaviti. Zbog toga što su bili naoružani barem noževima, ako ne još i vatrenim oružjem, ljudi iz ostalog dijela ssevetskog Prigorja nazivali su ih *batinašima* i *knstarašima*, po kusturari - nazivu za nož. Omiljeno su im naoružanje bile razne vrste sjekira, npr. *navamlica*, kojom su se kalala drva, lovačka *balnica* i pojedini dijelovi kola, npr. *lasjek* i *nasadeni štčlin*.

Kusturaši su se ponašali nasilno, pogotovo oni kojima se mladoženja zamjerio. Žene su, ako su na stolovima zatekle nešto za jelo, grabile i jelo ili trpale u džepove. Muškarci bi zgrabili tuđu čašu vina ili rakije ili su si točili iz pipice tako da su neki bili opasno pijani a neki u najmanju ruku potupijani. Budući da zbog krpe na licu nisu mogli piti iz čaše, donijeli bi sa sobom gumeno crijevo i gumuli jedan kraj u čašu ili bocu, a drugi provukli ispod krpe u usta. Nisu se obazirali ni na gospodara kuće ni na ikog drugog. Svati i gošćenici nisu se smjeli micati od stola.

Kusturaši su među sobom skupili novac i plaćali solu za društvo iz svog sela prema broju parova koji će plesati. Mužikaši nisu smjeli

svirati ništa drugo osim onog što su kusturaši naručivali, a to je bila glazba za ples: drmeš, polka, šimi i valcer. Drmeš su plesali skačući tako silovito da su "zdele i kupice skačale na stolu. To se je tresla i peč." Često bi polomili i daske na podu. Mužikaši su bili u neugodnoj situaciji jer su se bojali da im agresivni kusturaši ne razbiju instrumente, ali su mnogo zaradili.

Tipična omiljena situacija bila im je kad je jedna skupina naručila, npr. "Igraj solu za Blaškovec". Dok su plesali, nitko drugi nije smio ulaziti niti plesati već samo gledati kroz prozore i vrata. Odmah nakon toga sljedeća je skupina naručila: "Igraj solu Velka Gora." Međutim, oni iz Blaškoveca htjeli su još jednu solu prije nego se počne svirati Velikoj Gori, na što je izbila svađa. U svađi su si međusobno pokušavali stignuti krpu s lica, što je značilo ponižavanje protivnika. Neki koji su bili poniženi na taj način toliko su se razbjesnili da su protivnika ozbiljno ranili, pa i ubili. Također, jedna bi grupa naručila i platila solu i mužikaši su tek počeli igrati (svirati) kada je uskočila druga grupa i zahtijevala od mužikaša: "Stani! Ja dam više!" Oni prvi to nisu mogli otprijeti i spremno su se potukli. "Babe su imele kak šile (šila - op. autorice) pa su počele im pomagati, pikati." Izvana su kamenjem koje su pokupili na dvorištu gadali one unutra kako bi ih istjerali. Pokušavali su ući kroz vrata, ali oni unutra su se skupili i nalegli na vrata. To su bila vrata "na pante" i često su ih u tom guranju "smeli" - skinuli s panta i gumuli u hižu, gdje se jedna strana sklanjala s jedne a druga s druge strane tih vrata koja su držali okomito kao barikada. Grabili su sve što im je moglo poslužiti za udaranje i često su u kući napravili znatnu štetu. Jednom se dogodilo da se taj koloplet kusturaša koji su se tukli približio peći uz koju su se oko jela bavile dvije sukačice. Sukačica "je vidla kak rivleju vrata k peći pa je sa šeflu počela tući a druga se nahitila peglu vujne" pokušavajući ih otjerati. U tučnjavi je znalo biti i ozbiljno ozljeđenih, a stradali bi i promatrači koji su stajali na ganjku i zabavljali se gledajući.

Osim grupnih tučnjava pojedinci koji su otprije bili u svađi baš su čekali svađbu kao svojevrsnu pozornicu da svoj obračun učine javnim i obrane svoju čast. Pamti se da je nakon jednog takvog obračuna ostala krvava "stjena", tj. zid. Oni koji su u svojoj kući doživjeli

iživljavanja kusturaša za osvetu su isto činili njima. Premda su kusturaši dolazili i u kuću mladenke i mladenca, više su si dopuštali i duže ostajali u kući mladenke. U njoj je kući više vremena ostavljano za ples, a kod mladoženje je vrijeme više bilo ispunjeno ritualima.

Domaćini bi se pobrinuli da gošćenici i svati odu u susjedstvo spavati i da dođu ujutro. Ljudima iz drugih sela su se ispričavali i objašnjavali da je kod njih uvijek u svakoj kući tako i da se te nepozvane goste ne može otjerati. "Tak su se tukli do dana. Kad je već dan bili su otišli." Ponekad im se nikako nije odlazilo pa su ostali do sutradan prije podne, kada je došlo vrijeme da gošćenici predaju darove. Tada su samo izašli na dvorište pa se dva-tri sata na dvorištu zabavljali pjevajući i opet su došli u kuću i nastavili sa svojim solama.

Kada su ujutro gošćenici došli u kuću, u kući je bio nerod, blato na podu, no sakačice i domaćini su užurbano pospremali i oko 10 sati iznijeli pripremljeno jelo za "ručak" (doručak). To je bila bijela kava tj. divka. U tanjur se nadrobio kruh i prelio kavom. Jele su se i devenice (kravice) s kuhanim kiselim zeljem. Tada se "igrale", odnosno uz svirku, ples i napitnice gošćenici su se zabavljali, predali darove, a za to su vrijeme sakačice pripremile svečani obed. Sastojao se od juhe obavezno s rezancima, mesnih pečenki - puranine i svinjskog pečenja - salate i kolača.

Nakon odlaska mačkaraša slavlje se nastavilo. Ponekad je domaći česnik bio tako izdržljiv i temperamentan da se neprestano nešto događalo, smjenjivali su se ples, igre i napitnice, što je svima bilo naporno. Dobrodošao predah za mužikaše bile su bile igre. Obično su to bile igre traženja parova. Npr. na sredinu se prostorije donijela stolica i na nju je sjeo netko od prisutnih muškaraca držeći u krilu veće ogledalo i u ruci krpu. Ogledalo je namjestio tako da je vidio odraz svog lica. Neka je žena bila zadužena da bira i dovodi djevojku ili i ženu. Izabrana mu je morala stati iza leđa tako da se u ogledalu vidio odraz njezina lica uz njegovo. Ako mu nije bila po volji, krpom je obrisao njezin odraz u ogledalu. Zaduzena je žena zatim birala drugu. Ako mu ni ta nije bila po volji, i nju je obrisao, pa se tražila treća, četvrta. Kad se napokon našla ona koja mu je bila po volji, on je ostavio ogledalo i krpu, ustao i zagrlio je te su se poljubili. Ta bi žena tada preuzela ogledalo i krpu. Igralo se nekoliko takvih igara, među ostalima: "Igram kolo u dvadeset i dva" i "Ja visim".

Kasno u noći odlazi se na počinak

Oko četiri sata ujutro svi su otišli spavati. Prije nego što su se razišli, posluzena je kaletima s kruhom. "To je bile fine mrzle a oni su bili svi zaključeni od plesa." U skromnijim su obiteljima

Mladenkin vjencić (MP 952)

tada bile poslužene crne *devenice*, krvavice sa zeljem, čime se dalo do znanja da slavlje završava.

Mladenka je spavala u svojoj komori, a mladoženja je otišao svojoj kući ili u susjedstvo ili su mu dali krevet da prespava. Mlakenkino su mu oditeljji strogo dali do znanja da ne smije ići mladenki dok ne bude dovedena u njegovu kuću. Mužikaše su pekli prsti pa su trebali barem dvatри sata odmora. U komore se donijelo sijeno, rasprostiralo po podu i prekrilo plaktama pa se na tome moglo spavati. Bilo je dogovoreno i sa susjedima da gošćenici i svati kod njih prespavaju, a koji su bliže stanovali prespavali su kod svoje kuće. Oko devet sati su se svi opet počeli okupljati. Mužikaši su odlazili po najuglednije: mladenca, posneš i devera, svate i odabrane gošćenike u kuće gdje su spavali i uz svirku ih pratili mladenkinoj kući. Ponetko je od tih gošćenika imao pripremljen "demižon"

*"Oj, žapeki i mamice,
sim žetunje te darnjete
ovo naše mlado djete
koj othaja, vas ostarolja.
Oj, strižeki i strinice,
oj, onjčeki i onjnice,
oj bratec i sestrica,
ki petičen, ki šestičen,
da si kupi zibačičen,
di se bude sinek zibal,
gda se bude narodil.*

ili "Skaf" vina, koji je uz svirku nosio na glavi i predao ga kao dar mladenkinu ocu. Mužikaši su opet nešto zaradili, novčanicu zataknutu za vrh gudala.

"Dari su se prezivali"

Svati i gošćenici su se okupili do deset-jedanaest sati. "Domaći česnik veli: 'Sad se buja prezivali dari' i svi pripramlaju kaj su donesli." Prezivanje darova nije bilo jednako u cijelom sesvetskom Prigoeju. U Moravcu su gošćenici kada su došli u kuću predali darove ukućanima, koji su ih odmah odnijeli u komoru da ih mladenaci nisu ni vidjeli, nije se znalo što je od koga i više se nisu spominjali. Drugdje je to bio ritual koji je trajao dva-tri sata. Mužikaši su među sobom izabrali najprikladnijeg, čovjeka ugodnih manira i rječita, koji je duhovito komentirao i šalio se u vezi s darovima i darovateljima. "On bu pobiral." Za pobiranje je imao tanjur. To je bio običan tanjur iz kakva se maloprije jelo, bilo jednostavniji lončarski proizvod bilo za tu priliku finiji, porculanski. Sljedećom se pjesmom pozivalo i najavljivalo predavanje darova:

Svi su sjedili na svojim mjestima, došle su i sukčice iz kuhinje i svi su pozorno pratili. Pravila iz starijih vremena određivala su da mladenkina obitelj mladom paru daruje odjeću ili posteljnu, dakle tekstilne predmete za koje je postojao domaći izraz rubje ili *prnjki*. U mladoženjinom će se kući također prezivati dari i tada bi njegova obitelj trebala darivati novac. No, u praksi je svatko darivao kako je sam odlučio i kako je mogao. Mužikaš je prvo došao

pred stol za kojim su sjedili mladenkini roditelji i pružio pred njih tanjur. Majka je na tanjur stavila dar, npr. plajet, *plafitić* i "vanjkaš v šarene vanjkušnice" jer je tih tekstilnih predmeta trebalo biti 2-3 komada i na to je otac još mogao staviti novac. Kao nešto posebno na vrh bi se stavile dvije naranče. Novac je bio u novčanicama, a stari su ljudi dali i po šaku srebrnih kovanica, za koje ostali nisu znali koliko, nego da vjerojatno mnogo vrijede. To mužikaš "preda pri stole" za kojim sjede mladići sa svatima. Vodio se sljedeći dijalog:

- Mužikaš: "Faljen Isus i Marija."
- Domaći: "Faljen Isus i Marija."
- Mužikaš: "Ovo je lepi dar, kojeg je sami dragi Bog dal. Ovo daruje gospona mladog i gospu mladu nejnina mama."

Mladenci su samo kimmuli i dalje nastavili nepomično sjediti.

- Domaći: "Fala lepa. Mi im se zafaljujeme."

Domaći, negdje posneš, uzeo je prjčke i stavio ih "na kup" na stol pred mladu a novac pred mladoženju. Svaki je put mužikaša kad je donio dar počastio čašom vina pa se ovaj prije ili poslije opio. Praznim je tanjurom mužikaš ispod krovne grede učinio znak križa i rekao: "Prve lete sin." Nakon roditelja darove su predavali "krsni kumi" pa je mužikaš rekao: "Ovo daruje gospona mladog i gospu mladu nejnina krsna kuma i kum." Opet je učinio znak križa i rekao: "Druge lete kćer." Nakon toga su darivali "fimanjski kumi", zatim dever i posneš, svati i poslije više nije bio važan redosljed. I po desetak je puta mužikaš naizmjenično zuzivao rođenje sina pa kćeri. Ako su darivali prjčke, roditelji su i kumovi darivali komplet odjeće, npr. bluzu s rubačom i fertunom, a ostala rodbina manje komade, npr. rupce. Tekstilnih je predmeta znalo biti tako puno da su "mladići bili zametani s prjčki. Jedva su se van

Tanjur u koji će se *pobinat čini*. Kupljen za svadbu u Gorancu, 1910. U njega su pobinani dar i 1946. opet na svadbi u Gorancu pa 1980. u Markovu Polju. Vlasništvo Barice Pavlović, Markovo Polje.

videli." Kada se završilo, mužikaš je praznim tanjarom, držeći ga okomito nad kupom darova, načinio znak križa uz riječi "Bog te prekriži i blagoslovi." "Onda je taj tanjur poklobučil" - okrenuo ga i položio na kup. Sve se s tim tanjarom zavezalo "u cule" i odnijet će se mladoženjinoj kući. "Mladoženja je spravil peneze v žep."

Dakako, dani se nisu svugdje prezivali jednako. Negdje je mladenka svakom tko je nju darivao darovala maramu ili mušku košulju. Negdje je njena majka stavila na tanjur crveni kupovni vuneni rubac, koji se više nije skidao i ostao je mladenki kao dar. Mogli su se kupiti rupci različitih dimenzija, a ovaj je bio srednjih dimenzija. Tko je imao takav lijep rubac često ga je i posuđivao za prezivanje darova. Negdje je mladenka a negdje dever ili svat zapisivao koliko je tko darivao novaca kako bi se tom rođaku, kumu ili tom dijelu obitelji jednako uzvratilo. Posneš je pažljivo pratila tko je darovao koje prjke pa je to prenijela mladoj kada su ih poslije u komori raspremale, također zato da bi se približno jednako uzvratilo.

"Sola za sukačice"

Nakon predavanja darova nastavile su se nizati napitnice. Poneko od gošćenika ili svata želio je mladenkinim roditeljima zahvaliti na gostoprimstvu, uputiti mladencima koji savjet za buduću život i sl. Nekoliko se puta tog dana održavao ples za sukačice. Domaći bi uzeo kupaču i tanjur i s njime obišao svate i gošćenike. Rekao je: "Sad moeame nekaj pobrati za naše sukačice da im sola platime da plešeju." U tanjur su davali novac koji je domaći odnio mužikašima i time platilo da se odsvira obično drmeš. Neki mužikaši nisu uzimali taj novac, nego bi tanjur poslali u kuhinju glavnoj sukačici da ga podijeli sa svojim sukačicama. Njihovo se umijeće jako cijenilo i poštovalo i domaći kojem je bilo važno da ima spretni i sposobne sukačice, jer se tada sve glatko odvijalo, zalagao se da im se oda priznanje. Mlade su sukačice rado plesle. Ponekad nisu imale vremena osim za jedan ples ili nisu bile raspoložene, a jedna je uvijek stražarila u kuhinji da im netko iz pakosti npr. ne baci staru cipelu u juhu.

U mladenkinoj su kući svati ostali do navečer. Ne bi ostalo nezapaženo ako su otišli prije, npr. odmah iza podneva jer je to značilo da mladenkina kuća više nije imala hrane ni pića. Isto je tako vrijednost darova poslije bila temom razgovora i ogovaranja.

Guests at the bride's house

Svatovi su se navečer smjestili na kola te uz putnu i juškanje krenuli mladoženjinoj kući. Pred njegovom se kućom već okupilo mnoštvo radoznalaca, suseljana. U dvorištu se tri puta odsvirao i otplesao drmeš. Domaći je izišao iz kuće i pitao svate: "Kaj trebate?" Odgovaraju: "Uvati li sme sruu i doveli." On odgovara: "Dobro. Nek bu sretno." Mladenka je sa sobom donijela lijepi mali "peharček" vina, a svekrva joj je pružila i okrugli "leb kruha". Negdje joj je pružila oboje. Mladenka je s time u rukama trebala prekonačiti kućni prag kako bi u kuću donijela blagostanje. Ušavši u kuću bez toga, donijela bi siromaštvo i glad. Zastvirala je putna i uz njene su taktove u kuću prvo ušli mužikaši te svati. Svati su zauzeli mjesto za stolovima, mladenka je stavila kruh i vino na stol, ali nisu sjeli dok putna nije završila. Ispod stola se šćaćurio dječalić kojeg je mladenka uzela u krilo i stoga se nazivao *našćaćuro*. "Morala ga je kušnuti" i darivala ga je slatkišima, jabukom, krafinom zavezanim u maramicu i sitnim kovanim novcem. Time se željelo postići da među djecom koju će rođiti svakako bude i sin.

Već nakon sat vremena održao se ritual u kojem je promijenila odjeću i frizuru, što su vanjski pokazatelji da je ona sada "sneha", udana žena. Ako se nije stavilo u njezinoj kući, nego se odmah nakon vjenčanja došlo mladoženjinoj kući, mladenka je još cijelu noć imala vjenec na glavi. Ritual promjene oglavlja održao se sutradan prijepodne.

"Domaći najavi da se bu mladenka preslekla"

Odmah se počelo sa svirkom i plesom. Negdje je u kući osim gošćenika i svata bilo i

mnogo suseljana, osobito žena, a mnogi su gledali izvana. Mladenka je također plesala pa je često netko od gošćenika, ponekad i svekar, platio solu da s njom pleše. Obično bi otplesala tri nofte i zatim je za jelo posluženo kiselo zelje s kuhanim ili pečnim svinjskim mesom. Svi su pristojno jeli, a mladenka je pojeła zalogaj-dva zelja i treći zagrabila i bacila na pod ili ga "nastjepala" - razmazivala po stolu i gurala pod tanjur glumeći da je izbirljiva i odbija jesti tu skromnu svakidašnju hranu. "Svati su zdigli huu: "Van ž njom. Van. Neće jesti. Nećeme ju imeti!" Grdili su je svakojako: "Vodite ju od kud ste ju doveli!" "Joj! Neće jesti! Gidzava je. Vodi to van! To nam ne treba!" "Joj, vite! Nije zadovolna s jelem! Ajde ž njom!" Mužikaši su zastvirali putnu te svirajući krenuli prema komori, iza njih svi svati. Mladoženja je dopratio mladenku u komoru, ali tada je izišao tako da su u komori ostale samo mladenka, posneš i žena koja će mladenku odijevati i češljati. Ponekad ona nije bila potrebna jer je to sve mladenki radila posneš. Svi su se vratili "v izu" osim devera, koji je vrata komore zaključao izvana i pred vratima ostao čuvati stražu. Metlom je rastjerivao gošćenike i okupljene radoznalce koji su pokušavali izvoditi razne psine, npr. ulaziti i smetati, vrata komore od polovice zagraditi zidom od drva nacijepana za loženje peći ili pred vratima zapaliti snopove "kuruznice" da dim ulazi u komoru. U hiži je nastavljena svirka i zabava. Još je u kući bilo mnogo suseljana koji su čekali vrhunc savlja - mladenkin izlazak iz komore. Otišli su kada su i to vidjeli.

"Paculicu je privezala"

Skinuvši belinu, mladenka je odjenula pripremljenu odjeću propisane boje, naime *pristu*. U svesvetskom se Prigorju tako nazivaju sve boje osim svijetlo, žarko "crljene" te njezinih nijansi. Platno od kojeg se inače odjeća izrađivala bilo je bijele boje, što je samo po sebi prasta boja, no kada se kaže "pristo", misli se na boje ukrasnog uzorka na odjeći. Ukrasni je uzorak bio ili tkan, reklo se *prebrun*, ili *našit* - izvezen najčešće bijelom i svjetloplavom bojom, tipičnim prostim ili, kako su ih još nazivali, *nsklim*

bojama. Pokoji je komad odjeće, npr. bluzi i fertun, bio izrađen od finih kupovnih tkanina, bijele, svjetloplave ili ružičaste.

Nadalje, mladenki je trebalo raščesljati kosu oblikovanu kako je već bilo prikladno uz vjence sa šlarom i staviti *paculicu*. Paculica je svojevrsna kapica koju su nosile udane žene. Da bi se mogla nositi, kosu je trebalo počesljati na određen način i učvrstiti s pomoću *knuda* - osobitog pridržaća. Često se čuje i da se izgovara otprilike kao "konč". I paculica je bila prevladavajuće bijele boje ili neke svijetle proste boje, npr. na bijeloj podlozi mogli su biti izvezeni *dromlji*- sitni bijeli i svjetloplavi cvjetići. Paculice su bile prebrane ili vezene, a povrh toga su imale prširvene vrlo omiljene sitne svjetlacave ukrasne elemente: *lepice* - šljokice, *biseri*- sitna zrnca metalnog sjaja, *cekine*- imitaciju manjih zlatnih kovanica, *minduše* - perlice. Taj svjetlacavi nakit bio je za ovu priliku bijele boje. Udana je žena uvijek imala paculicu na glavi. Stavila bi je ujutro i skinula navečer i u njoj bila u kući i oko kuće. Kada je odlazila od kuće bilo kamo dalje od dvorišta, stavljala je preko paculice *maramu pečv*. Sada će mladenka koja odijeva odjeću i oglavlje snabe također staviti na glavu *peču*, bijelu, najreprezentativniju, vezenu ili prebranu bijelom svikom.

Premda po boji prosti, svi su ti odjevni predmeti bili "fini", što se odnosi na kvalitetu upotrijebljenih materijala. Dok nije bilo kupovnih tkanina, finom se odjećom smatrala ona koja je bila sašivena od tankog platna. Čipke na rubaži, fertuna, paculici i peči bile su najfinije i najskuplje što si je obitelj mogla dopustiti.

"Ide sneha prve jutre v hižu"

Mladencu se javilo kada je mladenka već gotovo bila spremna da dode po nju pa su zstavnik, mužikaši i svati kremuli. Stajali su pred vratima svirajući pjesme lascivna sadržaja, a kada je izišla, mladenec ju je uz sviranje putne vodio u kuću. Sada s paculicom na glavi, to je bila "sneha" ili "sneja" - udana žena. Za njezin se izlazak iz komore i dolazak u hižu kaže: "Ide sneha prve jutre v hižu (i nese strošek)." Sa sobom donosi *kitu* domačeg, kod kuće predenog konopljinu konca, zatim ručnik i *stoluicu*, manji stolnjak u kojem su bili *osirki*. Osirki su koemdiči narezane pogačice i suhog sira. Negdje ih je nosila u svom fertunu. Domaći je od nje uzeo stolnjak i rasprostro ga na stolu pa sa gošćeniki i svati uzimali sir i kruh i jeli. U hiži se nalazio čavao zabijen u zid na kojem inače visi ručnik

Videosnimka češljanja mladenke. Snimio Tomislav Janković 1999. FMP

za brisanje ruku. Sneha je o čavao objesila ručnik, na njemu je obično natkanim slovima pisalo: "Dobar dan" i tu kitu konca. To će visiti na zidu dok se svati ne razidu. Sada se kao sneha nije više morala držati onako kruto, ozbiljno i svečano kao mladenka. Bila je opuštenija, slobodnija, smijala se i šalila. Sa svojinim je mužem opet plesala tri nofće, naime tri plesa: šimi, polku i drmeš ili valec, polku i drmeš. To je bio "ples za mladiće", koji je mužikašima plaćao dever. Novopečena se sneha morala iskazati u plesu, visoko poskakivati i spretno se i žustro okretati da dokaže kako nije "šepava". Suknja joj je sezala do polovice listova i gošćenici su se šalili pokušavajući ustanoviti je li šepava. Da bi bolje vidjeli, prinosili su njenim nogama zapaljene fenjere, poslije šibice, upaljače i baterijske svjetiljke. Nakon što je s mužem tri puta otplesala, išla je ljubiti redom svekrvu, domaćeg, devera, posmeš, svate, gošćenike i mužikaše. Muževi roditelji te mladi par zajedno su tada otplesali kolo.

Tada je poslužena glavna, središnja večera. Nakon toga, za nepunih sat vremena, već su je opet počeli grđiti i tjerati jer ne žele šepavu snahu. Uz svirku putne opet su je otpratili u komoru, gdje je odjenula novi komplet odjeće s odgovarajućom pačulicom. Sada se "oblekla u šare", dakle, na odjeći su bili vrlo uočljivi uzorci u žarkocrvenim nijansama kombinirani s drugim intenzivnim bojama. Omiljen uzorak za ukras rubača i fertuna bile su "ruže šaru svilu našite". Uz šaru rubača i fertun poneka bi sneha odjenula "samatnu bordo bluzu" ili bluzu od jorgovana. I pačulica je bila šara, ako je bilo moguće i sa svjetlucavim perlicama i šljokicama te s raskošnom širokom uskrobljenom čipkom. Ovog puta nije imala i peču.

Neke se snehe više nisu treći put presvlačile, neke jesu. Nakon otplesane tri nofće na jednak je način odvedena u komoru. Imala je još jedan pripremljen komplet, i ovog puta u šarim bojama. Mnoge su snehe odjenule novi komplet, opet s uzorkom "na ruže". Koje su mogle nastojale su da svaki put imaju nešto drugačije, različito i kombinirale su između svih tehnika, svih uzoraka i kupovnih tkanina. Stoga, ako su za drugi izlazak imale vezen uzorak, za treći su imale tkan. Finijom tehnikom prebiranja bila je istkana rubača *diganjka*. Za prebiranje se koristilo *pisavo*, konac koji je za ovu priliku bio intenzivne crvene boje. Uz diganjku se mogao odjenuti fertun s vezanim uzorkom ruža, ali i fertun i bluz a od npr. brokata bordo boje, koja se nazivala *škora*. Bluze su često bile od tanjeg vunelog štifa sitnog cvjetnog uzorka, što je Prigorkama bio omiljeni uzorak i za svečanu i za svakodnevnu odjeću. Pačulica je također bila šara, ako je bilo moguće i sa svjetlucavim šarenim nakitom. U ovom trećem presvlačenju uz pačulicu nije bilo peče. Siromašniji su djevojke posuđivale pojedine komade odjeće da bi se mogle tri puta "presleći".

Ako su svati nakon vjenčanja navečer došli mladoženjinu kući, ritual promjene oglavlja održao se sutradan prije podne nakon što su se predali darovi. Stoga je slavlje imalo drugačiji tijek. Počelo je s večerom, pjevalo se, plesalo, igralo raznih igara. Svi su se međusobno šalili, no posebnim su predmetom šale bili gošćenici koji su bili na glasu kao čudaci. Šalilo se i na račun onih koji su se opili pa se znalo da neće zamjeriti te na račun siromašnih jer nisu uživali ugled. Nikada se nije šalilo na račun bogatijih ljudi. Oni su uvijek uživali poštovanje.

Ponetko bi smislio i nešto novo čime bi sve iznenadio. Jedan je čovjek tako priredio povezni lanac - lanac kojim se vežu drva kada se na kolima voze iz šume. Jedan je kraj stavio u vatru da su se karike jako ugrijale, gotovo usijale a drugi si je vezao oko noge kao da je robijaš u bijegu. Tada je počeo s tim lancem skakati i trčati dok su drugi s kojima je bio u dogovoru vikali: "Drš' te ga! Robijaš beži!" Tko je nasjeco i pokušao uhvatiti slobodni kraj lanca osjetio je da je vruć, a mogao se i opeći. Obično bi se našao netko tko se isticao u zabavljanju ostalih, bilo po tome što je bio naročito nadaren za ples, pjesmu, šaljiv razgovor ili je bio poznat po samo svojoj šali. Na fotografiji vjenčanja Drage Bukal i Nikole Grgata 1940. godine vide se dvojica takvih šaljivdija. Desno u prednjem planu sjedi čovjek kojem su sa svake strane dvojica dječaka. To je bio "velečasni" s "ministrantima" pa ima žensku suknju prebačenu preko glave kao misnicu. Nasmijavao je ljude svojim iznimno ozbiljnim licem, držanjem i gestama, križao je i škropio ljude koji bi pred njim klečali i sl. U sredini, s kišobranom, sjedi mladenkin dalji rođak koji je bio poznat po tome što je glumio "gospona grofa".

"Prvići"

Po odlasku svatova u mladoženjinu kuću u mladenkinjoj su kući gošćenici nastavili slaviti. Nakon dva - tri sata došlo je vrijeme da se razidu. Njezina najuža obitelj i kumovi, a ako su željeli, i ostali gošćenici krenuli su u posjete mladoženjoj kući. To su bili *prvići*. Znalo ih je biti i dvadesetak, a tko nije želio ići otišao je kući. Kada su prvići već bili blizu, dojavilo bi se da dolaze pa su mužikaši krenuli pred njih i uz svirku ih pratili mladoženjinu kući. Mužikaši su opet nešto zaradili, novčanicu zataknutu za vrh gudala. Ako nije poznavala mladoženju, rodbinu je zanimalo kakva je njegova obitelj, kućinstvo i rado su išli: "Ideme gledet kam je naša mlada prešla." Kada su sve razgledali, mogli su komentirati, npr. "Potrefila je. Sretna je."

Domaćini su priredili sve potrebno da kasno u noć svi odu spavati. Mlada snaha i njezin muž spavali su u svojoj komori. "Komedije su im delali, ružili: Kaj delate?"

Iz obiteljskog albuma Stjepana Bukala-Vužića, Bjelovar, FMP

“Na zdenec su ju pelali”

Kada je ustala, mlada je snaha “išla kuću zmetat”. Kada su se svati i gošćenici okupili poslužen je ručak (doručak - op. autorice). Sada je vrijeme da se predaju dani i kao što je u njezinoj kući darivala njezina rodbina, sada će darivati njegova. “Ak su gosti bili same jeni”, tj. ako se slavilo samo u mladoženjinoj kući, sada će darivati obje obitelji, i to prvo njezina a zatim njegova. Nakon prezivanja darova privezat će paculicu, tj. održat će se ritual presvlačenja i promjene oglavlja.

U pratnji svih svata, mužikaša i gošćenika snaha je išla na bunar, obično zajednički seoski bunar. Sa sobom je imala peharček vina koji je donijela od roditeljske kuće i iz njega dala piti svima po ređa. “Mlada je vodu vlekla” pa su ona i njen muž oprali ruke i umili se. Zatim je zagrabila čašom, popila i ostatak bacila sebi iza leđa. Na “sek” - ogradu oko jame bunara, stavila je kolač i jabuku. Dever je imao plahu kojoj su dva ugla na jednoj strani bila svezana i prebačena oko vrata, a ostala je dva kraka držao u ruci. U toj je plahi bilo narezanog kruha i suhog sira. To su bili osirki kojima je posluživao gošćenike i oni su uzimali i jeli.

Svati i gošćenici su se pskali, umivali, zadirkivali. Po povratku u mladoženjinu kuću mladenki su nasrtao opet pobacali lišća i slame po podu da je opet morala mesti. Nastavljeno je sa svirkom i plesom, a u tijeku dana se nekoliko puta održavao ples za sukačice.

Ručnik (MP 972)

Zaključak

Mlada snaha u šaravnoj odjeći.

Odkrivali smo, eto, vrata u jedan drugačiji svijet. Drugačiji po mnogočemu. Vidjeli smo da se u brak ulazilo, za današnja mjerila, vrlo rano, pogotovo djevojke. Budući da je brak bio vrlo važan za obitelj, stariji su odlučivali o njavažnijem, mirazu koji odlazi iz kuće ili dolazi u nju. U prilično siromašnom kraju kruh je neminovno bio važniji od romantike. Vidjeli smo da mladi ljudi prije nego što su ušli u brak nisu bili smatrani punopravnim odraslim članovima zajednice. Ne samo što se nisu dogovarali u svoje ime nego su uvijek bili u pratnji, dakle pod nadzorom starijih. Vidjeli smo i koliko je velika uzajamnost unutar obitelji, npr. po tome kako se dobra stavljaju na raspolaganje; hrana i piće, pribor za jelo i za izradu zastave, konji i kola te pojedini sitni predmeti; marama za prezivanje darova, vijenac s velom itd. Za članove obitelji koji nisu nazočni na svadbi postoji zasebno slavlje, rakija.

Naglasili smo da je riječ o drugačijem svijetu, što dolazi do izražaja npr. u tome što se smatra privatnim a što javnim. Svaka se susjeda mogla uvjeriti u to koliko je plahta ili korita donijela snaha u kuću do njezine. Našlo se načina i da se nepozvan dođe na svadbu kako zbog znatije tako i da bi se iskoristila prilika za uvijek omiljeni ples.

Iz etnološke su literature poznati primjeri nesilnog ponašanja na svadbi koje je posljedica kršenja endogamije. Drugim riječima, radi se o izražavanju protesta zbog udaje djevojke izvan vlastite zajednice. Zasad se čini da bi se tako moglo protumačiti ponašanje maskiranih nepozvanih došljaka i njihov teror nad svatovima i gostima koji se pasivno podnosio.

Tradicija i javno mnijenje određivali su, dakako, i trajanje svadbe. Naime, sredina je očekivala da to bude tri dana ukupno i po tome je mjerila koliko je koji kućedomačin spretn i sposoban. Tko je ispunio očekivanja, stekao je ili potvrdio svoj ugled pred zajednicom.

"Odvrački"

Nakon osam dana, tj. sljedeće nedjelje svi gošćenici na čelu s mladim parom i mladoženjini roditeljima idu u snahina roditeljsku kuću na svečani obed. To je kao ponovljena svadba ali bez glazbe. Gošćenje i zabava znali bi potrajati duboko u noć.

Mladi supružnici. Iz obiteljskog albuma Ane i Josipa Gračak, Vugrovec. FMP

D poslije mnogo ljeta...

Iz obiteljskog albuma Ivana Kašnara, Blaguša. FMP

Wedding customs of Sesvete Prigorje

The following text is describing the marriage procedure taking place in Sesvete Prigorje, the region on the east of the town of Zagreb, such as it used to take place just before the World War Two and during the war, according to the stories, remembrances and life stories as were told by some twenty persons from Prigorje, male and female. People's remembrances were recorded as they were but the whole was accompanied by what the children had heard from the elders on the matter.

Life cycles customs such as birth, marriage vows and death are accompanied by pertaining customs, beliefs and magic rituals, though marriage vows are somehow standing out. They represent a step of long-term and far-reaching consequences for the two families which are included in the search for the partner. Girls used to be wedded off as early as 16. Therefore the possibilities to get married used to decrease with every year that passed, so much so that the girl used to be considered a spinster at the age of 20. At the age of 18 and 19 she could marry only a widower or a poor young man who also had reduced possibilities of choice. With the girl approaching the right age her parents would be sending her to the places of gathering as: pilgrimages, fairs, parish fetes, dances at the neighbours', while their younger sisters were not allowed to go anywhere. The family was trying to dress up the girl, making her look prettier, richer so as to attract potential suitors, and it was done by saving on account of younger daughters. Young men would marry at the age of 18 and sometimes even later when they grew stronger or even were pronounced ready for the military service.

Attention was paid to every young man or woman, and their turn at being wed came only when they were at the right age. In other words younger ones could not marry before the older ones in the family did. It should be emphasised that boys and girls were not to associate nor play, nor even be in position to talk, nor even look at each other at passing by. They did live next to each other but were totally separated. Parents

used to choose the partner according to the rules but often without the young ones knowing of it.

One of the rules was that the boys and girls' families should be of almost equal properties. It represented a shame for the family and for the young man if the chosen partner was of poorer status of life. And this leads to the question of the young girl's dowry which was the possibility for the young man's family to increase their own property. There was never a question of time, possibility or efforts used on the part of the young man's father to barter, even using blackmail to obtain the most from the girl's father. Son's feelings could endanger this kind of strategy, and indeed it did happen from time to time. However, marrying at such an early age, almost without any kind of communication with the opposite sex during their childhood and youth, young people did not develop emotionally. After the wedding the young couple did not always live with the husband's family. If the family had only daughters or an only daughter the young man married into their house. An only daughter was always sought after even if she were not wealthy. Those young men with a lot of brothers and sisters more frequently married into the girl's house as their personal part of property was insignificant.

Education had a lot to do with enabling young ones to accept a total stranger for a married partner. If there was any opposition, parents would turn to coercion if persuading did not do the job. In a small milieu, where everybody knew everybody's affairs, coercion to marry could not remain a secret, but it did not make the neighbours' censure such acts. At the same time breaking off the engagement in case a richer candidate were found was accepted as something wise and justified. Then again, it was very important that both partners were from the same parish or, even better, from the same village. Thus the young men's parents knew everything there was to know about the young girl and her family, estimating that "the same mother or older sister the same daughter" was a good thing. The young girl's family also preferred to have their daughter remain in the same village. It would be a great shock for mother to lose the daughter and the other way round.

The girl was expected to bear herself calm and composed. The girls were not well-liked if they were talkative, spontaneous and temperamental. Calm temperament, self-control and shyness were the symbol of proper education. Of course, the chastity was of utmost importance. Young man had to mainly be hard-working and capable, moderate in drinking, though not spurning a glass in company, a bit of a roue, but capable of overcoming the state, stopping at the right moment. Young men used to have extra-marital relationships with the widows, but after the young fiancée was chosen neither the young girl nor her parents cared much about such an affair. A bridegroom who had turned to drinking would not be a good choice but it was not really much of an obstacle. He would be married off mainly to a poorer young girl, she would often be maltreated, but to be left a spinster would be less supportable for the girl and for her family.

Young men's and young girl's parents started sending offers, sometimes a greater number of them. They were helped in this matter by the members of the family and friends who were all supposed to be discrete in putting down the offer and very secretive about eventual negative answer. When the other party would express interest, parents would start meeting and directly start making arrangements. The matter did not lack scheming, lying and vilifying to realise own goals and discredit the others'. The activities would be active the whole long fall. The girl would be getting offers of sometimes greater number of suitors who would come making enquiries to her parents, and would make the decision whether the prospects were good; only then they would come to her house courting and making a proposal. The young man would always come in company of either older married relative or god-father. Parents did not always have arrangements in advance so they would make a choice between those who came courting, but everything was to be finalised by All Saints' Day (Toussaints). Then the official final proposal was to be made. The young man would again come to the girl's home in the now obligatory company of the god-father. He was to be considered the adult member of the family in his own right only then. The young man and the young girl would exchange presents, she

would receive a certain sum of money and would return it with an apple and a scarf. That was the moment to discuss the time terms of rituals to follow, of the ceremony of the wedding in particular. While it seemed proper to hurry to come courting bringing presents and exchanging them, the wedding ceremony could take its own course. The young couple could marry by St Catharine's Day at the earliest. After that, during the time of the Advent it was not to be celebrated till after Christmas, and all the time to the Lent, and then again at the Easter time. And then all the activities of joining young people had to be postponed to the next fall.

The young couple's going together to the parish church to announce the wedding represented the next greater occasion for the young girl's family. At that occasion the future bridegroom would come to the girl's house with gifts in the form of food, such as roast meat, traditional cake with nut filling, special wheat bread (not the everyday baked one which was simpler), cheese, eau-de-vie made of plums, called "Slivovic". The eau-de-vie was in a way giving the name to that special occasion. The girl and her company as well as the young man with his would leave in the early afternoon to the parish house, while all the relatives and the neighbours gathered at the girl's house celebrating yet another final step to the on-coming wedding ceremony. This part of the ceremony used to take place on a Saturday, so that, at the early mass on Sunday the priest would publish the banns for the first time. The banns were to be on for three Sundays so that on the third Sunday afternoon the wedding could take place.

In the Sestvete Prigorje parishes the wedding ceremonies would be taking place on days and at the time decided by the parish priests, and they usually took place on a Sunday, Tuesday or a Wednesday early morning or in the afternoon. After the wedding ceremony the celebrations took place first in the house of the bride, then at the house of the bridegroom, and they lasted generally for 3 days. Only then the ceremony was considered to be completed fully, so that it was considered proper for the families to even borrow money, if good handling would not cover the

expenses, in order to prepare the feast that would last that long. Preparations were considered to be a great undertaking for the whole family, though only a close family was actually present at the celebrations.

The preparations included putting together great quantities of cooked, baked and roasted food and drinks and very often the relatives of the families contributed. The cutlery and the crockery were also gathered as well as the pots and pans and other containers and serving dishes needed for the preparation and serving of the food, and it was even habitual for every invited person to bring his own knife. For the preparation of such enormous quantities of food many skilled village women were engaged to do the cooking and later on to do the serving of the dishes.

Every particular ritual and the wedding ceremony itself used not to be so private affairs as not to include the whole village. On the contrary, neighbours, relatives and even chance travellers used to be gathering around every activity. There were no attempts to hide anything, on the contrary it was of importance to show everything and to show off if possible. For example, the bride's *trousseau* was slowly and ceremoniously taken to the bridegroom's house a day before the wedding. There would gather a small crowd, cracking jokes, playing tricks or simply watching. Mother-in-law would be proudly showing the quality and quantity of textile objects she would be bringing. The village women were the right persons to put the value on what was shown. Every detail was then talked over at some length positively or negatively. The greatest interest of all was definitely incited by the musicians. Usually there were five of them, two were were fiddlers, two played tamburitsa and one musician was the bass player. Their music represented the necessary staging for the wedding suite or perhaps only some of the members moving. Good music, singing and adequate choice of songs would create excellent mood of the whole surrounding.

Of the greatest importance for the wedding ceremony were chief attendants, individuals who had to play certain roles quite differently from

other guests. For example two or four of the suite members witnessed at the wedding. Two of them used to light the way with big lanterns. One young boy of 12 to 14, used to carry and wave the wedding flag. As the wedding took place in both the bride's and bridegroom's house each suite had its own senior member who represented authority over the wedding suite members and all the present guests and his permission had to be asked over every detail. He was to toast and would allow others to take their turn in throwing a speech to the young ones, he would start the prayer before the meal, he would utter the praise to the honoured guests and decide when to dance, play games when to eat, etc.

A married woman accompanying the bride as the *matron of honour* at the wedding was a role of the greatest honour and prestige. Her husband did the same service by the bridegroom as the best man and had to settle many a expense at the wedding. For example, he had to settle the bill at the procession's "popping" into the inn after the wedding. The bride and the bridegroom had to behave aloof and solemn – that meant holding themselves upright and stiff, looking strictly before themselves. They were not to talk to each other nor to look at each other.

The wedding at the church was attended only by the procession, they were driven there in coaches, sledges or even walked there, the wedding itself was attended by the couple, the best man and *matron of honour* and two or four witnesses. When the procession reached the bride's house later that night, the celebration would start and lasted almost till the morning so that the members of the procession and the guests would have to sleep it off at the house and at the neighbours' house and gather again the following morning. In the bride's house her family would be offering the young couple their gifts, which were, according to the tradition, mainly textile objects, attire and furniture.

Quite a tradition was the arrival of masked villagers, men and women, who would be dancing for a time, collecting the money among themselves, to pay the musicians to play for them. As this made them break the rules because they had

Pejzaž sesvetskog Prigorja. Okolica Moravča. Snimila: Dubravka Habuš Skendžić

come uninvited, the masks served to hide their identity. Their inventiveness and humour were enjoyed by the guests and the host was really honoured by their arrival for that meant he was well liked among them. But the custom might turn into a bad situation. Once in one area of Sesvete Prigorje, the guests that had come uninvited were masked but also armed, and with aggressive and dangerous behaviour they had terrorised everybody present and the host could not stand up against them. It seemed that all they wanted was the musicians to play for them, to make them dance. As other groups from various villages kept coming, some were in opposition and there might have been already some conflicts among them, so the situation could erupt into fights; that time there were some persons seriously hurt, even dead. Otherwise the guests go with them to the bridegroom's house.

After the celebrations of the whole night and the whole day, with only a short rest, the wedding procession would leave the bride's house and turn into the house of the bridegroom. The most ceremonious food of roast turkey was served in both houses, and again the night was spent celebrating, some abandoning in the early hours to have some sleep, only to continue till the evening. There was a ritual of the bride's taking off her white wedding dress, she was then to change her attire 3 times, and for the first time she was to be combed in the married woman's style which was to remain the exterior sign of her new status. Again the presents were offered this time by the bridegroom's family and it was money. The members of her closest family joined them in celebrations remaining till it was time for the guests to leave. A week later all the members of the wedding procession and guests would come to the bride's house as if repeating the celebrations, but this time without the music; it went deep into the night.

Kazivači:

Janica i Stjepan Kašnar, Lužan
Draga Grgat, Lužan
Jelena Gašparec, Lužan

Barica Pavlović, Markovo Polje

Stjepan Pepelnjak, Glavnica Donja

Stjepan Bukal, Belovar

Danica Maljak, Kašina
Anka Loina, Kašina
Ana Podgorski, Kašina
Barica Podgorski, Kašina
Ana Dokša, Kašina

Ivan Kašnar, Veliki Brijeg, Blaguša
Durdica Kašnar, Blaguša
Kata, Ivan i Katica Hržek, Blaguša

Milka Kučko, Planina Donja

Stanko Beštak, Adamovec

Janica Trempetić, Gornji Vugrovec
Ana i Ljudevit Vuger, Vugrovec
Ana i Josip Gračak, Vugrovec

KRATICE:

FMP - Fotodokumentacija Muzeja Prigorja

MP - Muzej Prigorja

Izdavač:
Muzej Prigorja Sesvete

Za izdavača:
Vladimir Sokol

Autor izložbe i kataloga:
Jagoda Vondraček-Mesar, mr. sc.

Fotografije:
Tomislav Dilber, ak. slikar
Fotodokumentacija Muzeja Prigorja

Lektori:
Anda Matić, prof.

Prijevod na engleski jezik:
Beatrice Mićunović, prof.

Grafička priprema:
Tramuntana d.o.o.

Tisak:
Gandalf

Naklada:
500 primjeraka

Izložba i katalog realizirani su sredstvima
Gradskog ureda za kulturu, Zagreb